

Araştırma Makalesi • Research Article

Serbest Piyasa Politikasının 19. Yüzyıl İngiliz Emperyalizmine Katkısı

The Contribution of Free Market Policy to 19th Century British Imperialism

Orhan Keskintaş^{a*}

^aDr. Öğretim Üyesi, Alparslan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bil. Fak. Kamu Yönetimi ve Siyaset Bil. Böl. 49250. Muş/Türkiye
ORCID: 0000-0002-8210-2232

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 20 Mart 2018
Düzeltilme tarihi: 22 Mayıs 2018
Kabul tarihi: 18.12.2018

Anahtar Kelimeler:

Hegemonya,
Serbest Piyasa Emperyalizmi,
İngiltere,
Teritoryal Strateji,
Kapitalist Strateji

ARTICLE INFO

Article history:

Received 20 March 2018
Received in revised form 22 May 2018
Accepted 18.12.2018

Keywords:

Hegemony,
Free Market,
Imperialism,
Territorial Strategy,
Capitalist Strategy

ÖZ

Bu çalışmada, Sanayi Devrimi ile birlikte kendi imgesinde bir dünya yaratmaya çalışan İngiltere'nin serbest piyasaya dayalı eko-politikasının tarihsel durumunu; 19. yüzyılda savunduğu serbest piyasa düşüncesinin emperyal temelleri incelenmektedir. Serbest piyasanın ulusların zenginliğini oluşturduğuna dair entelektüel çabanın hegemonik bir güce dönüşmeye çalışan İngiltere'nin emperyal ideolojisini oluşturduğu ileri sürülmektedir. 19. yüzyılda kendi çevresinde bir dünya ekonomisi oluşturmaya çalışan İngiltere'nin dönemsel olarak uyguladığı kapitalist ve teritoryal stratejilerinin farklılığı analiz edilmektedir. Çalışmada, dünya ekonomisi oluşturmaya çalışan İngiltere'nin diğer ekonomi biçimlerini ve onların ürettiği ürünleri, hegemon bir güç olarak kendi ekonomik gereksinimleri bağlamında nasıl yapılandırdığı tartışılmaktadır.

ABSTRACT

In this study was aim to analyse the England's historical situation of eco-politics based on free market which was trying to create a World in its own imagination together with Industry Revolution as well as the foundation of thought of free market it defended in the 19th century. It was be claimed that the intellectual effort regarding the belief that free market form the wealth of nation constitutes the emperial ideology of England which was trying to transform into a hegemonic power. The capitalist and territorial strategical differences of England, which was trying to create a World economics in its own axis in the 19th century, was be analysed. In the study, how England which was trying to form a World economics constructed the other economical formats and the products they created in terms of its own economical needs as on hegemonic power was be discussed

1. Giriş

Atlantik, Afrika ve Hindistan ile kurduğu ticaret bağlantısındaki aracı rolünün yanında Sanayi Devrimi ile birlikte imalattan kaynaklanan üstünlüğü, İngiltere'yi dünyanın "atölyesi"ne dönüştürdü. İngiltere'nin dünya ticaretindeki "aracı rolü" ve imalat sektöründeki gücü uluslararası düzende kullandığı retoriğin/ideolojinin değişmesine neden oldu. Bu makalede, İngiltere'nin

savunduğu hegemonik bir değer olarak serbest piyasanın 19. yüzyılda İngiliz Emperyalizmi'ne katkısı çalışmanın temel sorunsalını oluşturmaktadır. Makalede ilk olarak serbest piyasa kavramı daha sonra hegemonya kavramı analiz edilmektedir. Daha sonra sırayla, İngiltere'de serbest piyasa ekonomisine yönelten iç koşullardaki değişimler değerlendirilmektedir. İngiltere'nin kendi içindeki yaşadığı ekonomik ve toplumsal değişimlere paralel, dünya ekonomisini kendi etrafında iş bölümü ve uzmanlaşma

*. Sorumlu Yazar / Corresponding author
e-posta: o.kesintas@alparslan.edu.tr

temelinde yaratmaya çabalaması incelenmektedir. Kapitalist bir strateji olarak serbest piyasanın İngiltere'nin hegemonik gücünü devam ettirmesi için oynadığı rolü ve "Yüzyıllık Barış"la irtibatı; daha sonra ise İngiltere'nin kendi dünyası etrafında periferileşen ekonomik yapıların oluşturulması değerlendirilmektedir. Son olarak da 1870'lerden sonra özellikle korumacı gümrük tarifelerinin uygulanması ile birlikte İngiltere'nin kurduğu hegemonyanın "son bahar evresine" girmesinin koşulları analiz edilmektedir.

2. Serbest Piyasa ve Ortaya Çıkışı

Liberal düşünörlere göre piyasa, sınırlı devlet, mülkiyetin dokunulmazlığı ve negatif özgürlüğün temelidir; piyasa, liberal değerlerin hem kaynağı hem de hayata geçirilmesinin zorunlu koşuludur. Liberal düşüncenin savunduğı piyasa kavramının gelişmesinde en önemli düşünörlere biri Adam Smith'tir. Adam Smith (1977:321) piyasanın özellikleri ile ilgili gizli el, şeylerin doğal akışı (natural course of things) ve şeylerin doğal düzeni (natural order of things) gibi kavramlar kullanmaktadır. Smith, yünün dalgalı fiyatını değerlendirdiğı bölümde, yünün gerçek ve itibari değerindeki düşüşün, şeylerin doğal akışına (natural course of things) uygun olarak gerçekleşmediğini savunur. Bu doğal akışı genel olarak bozanın şiddet/ zor, hile olduğunu savunur. Bu doğal akışı bozan nedenlerden ilkinin yün ihracatı üzerindeki yasakların, ikinci olarak İspanya'dan yünün gümrüksüz ithalinin ve son olarak İrlanda'dan ihracat yoluyla alınan yünün İngiltere'nin dışında satılmasının yasaklanması olduğunu ileri sürer. Şeylerin doğal düzeni kavramını da "Ulusların Zenginliği" adlı kitapta bir kez kullanmaktadır. Smith (1977:503-504) işlerin doğal akışı ve işlerin bir sıralanışı ile ilgilidir. Bu sıralamada topluluklar ilk olarak tarımla sonra imalat (manufactures) ve en son olarak da dış ticaretle uğraşır, bu şeylerin doğal düzenidir, bu toprakla meşgul olan bütün toplumlar için geçerlidir. Gökten (2013:129) "görünmez el" kavramının Smith çalışmalarında üç farklı anlamda kullanıldığını aktarır. Bu kullanımlardan ilki, "Astronominin Tarihi" isimli çalışmasında "görünmez el", çok tanrılı dinlerin olduğu toplumlarda insanların gök gürlütüsü veya fırtına gibi doğanın düzensiz olaylarını; tanrı, büyü, şeytan gibi görünmeyen bir el tarafından gerçekleştirildiğine inandıklarını ifade etmek için kullanılmaktadır. İkinci kullanımı, "Ahlaki Duygular Teorisi" isimli çalışmasında, ilkinden farklı olarak Smith, insanîyet ve adaletle ilgilenmeyen, kendi çıkarını ve doyumсуuzluğunu düşünen zengin mülk sahiplerinin kötü özelliklerini ifade ederken kullanır. Üçüncü olarak da Ulusların Zenginliği adlı çalışmasında, Smith (1977: 593) değişim değeri ve topluluğun yıllık geliri arasındaki ilişki bağlamında, her sermaye sahibinin kendi kazancını artırmaya gayret ettiğinde "görünmez bir el" in niyetinde olmayan başka amacı gerçekleştirdiğini savunur. Görünmez el aracılığıyla kendi çıkarı peşinde koşan kişinin toplum çıkarını daha etkin bir şekilde korumuş olduğunu savunur. Bu ifadeler Smith'in (1977:30) iş bölümü ile ilgili düşüncelerini de çağırıştır. Ona göre, ihtiyaçlarımızın karşılanmasını kasap, biracı ve fırıncının iyilikseverliğinden değil, kendi çıkarlarını gözetmelerinden elde ederiz. Onların insanlık taraflarına değil, bencilliklerine hitap

ederiz. Smith, kişinin bencilliğinin (self-love) peşinde koşmasının toplumsal yapıda, piyasa dolayımında uyumu ve geliri artırdığını savunur.

Öziş'in (2016:7-24) birçok yorumcuyla paylaştığı görüşe göre, Smithçi piyasanın bu niteliği Hobbes tarafından "Leviathan" kitabı ile üretilen soruna da bir cevap niteliği taşımaktaydı. Hobbes, "Leviathan" eserinde ilk olarak rekabet, ikincisi güvensizlik, üçüncüsü ise şan ve şerefi insanın doğal özellikleri olarak kabul etmektedir. Bu doğal özellikler, güçlü bir devletin gerekliliğini savunusunda temel rol oynamaktadır. Smith kendi çıkarı peşinde koşan bireyin zorunlu olarak Hobbescu sonuçlar doğurması gerektiğini, merkantilizmin eleştirisinde dile getirir. Smith, Hobbes'tan farklı olarak toplumu birbirine bağlayan (connecting chain) 'yapay' ögelere değil, "insanın doğal özelliklerine" dayanarak uyumun kendiliğinden sağlanabileceğini izah etmeye çalışır. Smith (1977: 51) Hobbes'un dediğı gibi servetin güç olduğunu kabul eder. Ancak Hobbes'un servet ve politik iktidar arasında kurduğu ilişkiyi de eleştirir. Servete sahip olanın mutlak anlamda politik iktidarı ele geçireceğini kabul etmez.

N. Barry (2000: 31) piyasaı "Fiyatların ortaya çıkardığı enformasyonla yönlendirilmiş bireylerin ekonomik hayatın değişiklik ve belirsizliğine kendilerini adapte ettikleri bir keşif yöntemidir." şeklinde tanımlamaktadır. A. Yayla, piyasaı, birey, hane halkı ve şirketlerin oluşturduğu, özgür bir şekilde hareket edilen iktisadi bir model, yapı ve süreç olarak tanımlamaktadır. Yayla'ya göre piyasa, durağan, sabit bir model değil, devamlı bir evrim ve oluşum içinde bulunan, temel özellikleri, özgür birey, sözleşme, mübadele hürriyeti, mülkiyetten oluşan bir modeldir. Ludwig von Mises'e göre pazar ekonomisi üretim araçlarının özel sahipliği altındaki iş bölümüne dayalı sosyal sistemdir. Fuat Savaş ise piyasa ekonomisinin dört temel özelliğı bulunduğunu düşünür: Ferdîyetçilik ve özel mülkiyet, rasyonellik, tam rekabet ve görünmeyen el, en iyinin yaşaması ilkesi (Yayla, 2000:136-145).

M. Friedman (2008: 6-18), 19. yüzyılda gelişen laissez faire düşüncesinin, barışçı ve demokratik bir yapıyı oluşturmayı amaçladığını savunmaktadır. Ona göre "bırakınız yapsınlar" ilkesi ülke içinde devletin ekonomik rolünü azaltıcı, dolayısıyla bireyin rolünü genişletici bir araç olarak desteklenmiştir. Ülke dışında ise dünya uluslarını birbiriyle barışçı ve demokratik yollardan ilişkilendirmenin aracı olarak serbest ticaret desteklenmiştir. Serbest piyasanın barışçıl niteliğini vurgulamak için Friedman, zora dayanmayan takasın piyasanın kaynağı olduğunu ileri sürer. "Hane halkları kendi kaynaklarından mal üretir ve bunu serbest bir şekilde, zora dayanmadan satar... takası kolaylaştıran para gelişti. ...Bireyler herhangi bir takasa girip girmemekte tam anlamıyla özgürdürler.". Takas, malların mübadelesi olarak anlaşılmalı, kavram yansız olarak değerlendirilmektedir. Kavramın yansızlığı, piyasanın kaynağı olarak görülmesine neden olmaktadır. Böylece piyasalarda yapılan işlemlerin kendileri ve sonuçlarının ahlaki ve adil olarak nitelendirilmesinin önü açılmaktadır. Friedman'ın düşüncesindeki piyasanın ürettiğı değişim değeri ile takasının yansızlığı birleşip sonuçta piyasa, değişimin gerçekleştiğı, hiçbir tahakküm ilişkisi içermeyen, değerden bağımsız bir alana dönüşmektedir. Friedman, takası 'gönüllü' ve 'zor'un olmadığı ve değişimin serbest olduğu modern piyasaların

kaynağı olarak görmekte, bu düşünceleri ile Hayek'in 'kendiliğinden doğal düzen' düşüncesi ile bir paralellik teşkil etmektedir. Takas düşüncesi, piyasayı gönüllü ve değerden bağımsız bir şekilde dönüştürürken Hayek'in doğal düzen fikrinde olduğu gibi piyasayı müdahaleden korumayı amaçlamaktadır. Sonuçta Friedman'a göre takas, modern ekonomide "zor kullanmaya gerek olmaksızın koordinasyonu sağlamış olur. Gönüllü takas yoluyla örgütlenmiş toplumun işleyen modellerinden biri, rekabetçi kapitalizm dediğimiz, özgür, özel teşebbüs takas ekonomisidir." (Friedman, 2008: 17). Friedman'ın takasın piyasaları oluşturduğu görüşüne karşılık K. P. Polanyi ise takasın eski çağlardan beri bulunduğu ama bunun piyasaların gelişmesine neden olmadığını savunmaktadır. Polanyi (2006: 103-106) yerleşmiş liberal öğretinin bireyin takas eğiliminden yola çıkarak yerel piyasalar ve işbölümünün buna bağlı olarak dış ticaretin, hatta uzak mesafeli ticaretin gerekliliği sonucuna vardığını oysa tarihsel olgunun aksini kanıtladığını vurgular. Bireysel takas işlemlerinin, başka ekonomik davranışların olduğu toplumlarda piyasanın oluşumuna neden olmadığını ileri sürerek takası emniyet ve güven unsurları içeren geniş kapsamlı ilişkilerin içine yerleştirir. Geleneksel piyasaları, serbest piyasadaki ayıran Polanyi, serbest piyasanın, Sanayi Devrimi'nden sonra geliştiğini savunur. Ona göre geleneksel piyasalar, karşılıklık, yeniden dağılım ve değişim ilkeleri üzerinde faaliyet göstermektedir. Geleneksel piyasalarda ekonomik faaliyetler sosyal ilişkilerin bütünü içine, ondan ayrılmayacak biçimde yerleşmiş piyasa, toplumsal hayatın içinde ve onun bir bölümünü oluşturur. Geleneksel piyasanın ilkesi olan "karşılıklık", mübadeleleri, güven, sadakat ve dayanışmayı içeren bir yapıya yerleştirir. 19. yüzyılda gelişen serbest piyasa ise Polanyi'ye göre piyasaların doğal ve insani boyutlarını ifade eden "karşılıklık" ilkesinin yok olmasına neden olmuştur. Böylece serbest piyasa insani etkinlikten bağımsız kendi kendine işleyen bir mekanizma olarak düşünülmeye başlanmıştır (Polanyi, 2006: 99-201). C. B. Macpherson da piyasadaki mübadeleyi yansız bir alan olarak kabul etmemekte, onu bir güç transferi olarak değerlendirmektedir. Piyasa Hobbesçu bir düşünceyle, herkesin güç sahibi olmak istediği, birbiriyle rekabet ettiği bir alandır. Sermaye sahibi kişiler diğerlerinin emeğini kullanarak, piyasa yoluyla başkalarının gücünü kendi gücüne dönüştürmektedir (İspir, 2008: 46-47).

Öte yandan kapitalizmin en önemli eleştirmenlerinden Karl Marx piyasadaki toplumsal üretim ilişkilerini gizleyen bir 'örtü' olarak söz etmektedir (Wallerstein, 1996: 78). Proletarya ile burjuvazi arasında artı değerın sömürüsüne dayalı üretim ilişkilerini piyasanın üretimden kaynaklanan gücü örtmektedir. Braduel (1996, 25), piyasa ekonomisini, kapitalizmden ayrı olarak değerlendirmekte ve bu konuda "üç katlı bir resim" sunmaktadır. İlk katta maddi hayat bulunmaktadır, bu insanlardan ve eşyalardan oluşmaktadır. "Bu maddi hayat, insanoğlunun önceki tarihinin seyri boyunca bizzat kendi varlığının bir parçası kaldığı, bir şekilde bedeninin içine aldığı, geçmişin deneylerini ve canlandırıcı tecrübelerini günlük, banal zaruretlere dönüştüren hayattır." Braduel piyasayı da (1996 31-3) maddi hayatın üstünde yükselen kat olarak düşünür. Piyasanın dışındaki şeylerin "kullanım değeri" olduğu halde, pazara dahil olan herhangi bir şeyin "mübadele değeri" kazandığını, iktisadi hayatın olduğu yerin burası

olduğunu savunur. Braduel, (1996:52) piyasa ekonomisinin üstündeki katta yer alan kapitalizm arasında ayırım yapmaktadır. Bu ayırımın, yağın suyun üstünde durduğu gibi açık olamayacağını düşünür. Braduel (1996, 186/97) genel olarak piyasa ekonomisini serbest, rekabetçi ve hiçbir şekilde yönlendirilmeyen özellikler taşıdığını savunmaktadır. Üst katta ise kapitalizm yer almaktadır. Kapitalizm, maddi hayat ve ahenkli piyasa ekonomisinden oluşan altındaki ikili tabakaya dayanmaktadır. Ona göre (1996, 62) "Eğer kapitalizm ile piyasa ekonomisi arasında umumiyetle hiçbir ayırım yapılmıyorsa, bu her ikisinin de Ortaçağlardan bugüne aynı hızla ileri doğru gitmesinden ve kapitalizmin çoğu kez iktisadi ilerlemenin güdüleyici kuvveti yahut çiçeklenmesi olarak sunulmasıdır...Gerçekte her şey maddi hayatın o geniş sırtı üzerinde duruyordu." Braduel (1996 : 98) "Şahsen üzüldüğüm, bir tarihçi olarak o kadar değil de çağımın bir insanı olarak üzüldüğüm şey, hem kapitalist hem de sosyalist dünyada kapitalizm ile piyasa ekonomisi arasında bir ayırım yapılmasının reddedilmesidir." Braduel (2004:547-549) "Geçen yüzyılın büyük kapitalist yükselişi kuşkusuz, Marx tarafından bile, Lenin tarafından bile, esas olarak sağlıklı bir rekabetçilik olarak tasvir edilmiştir... Lenin " küçük ticari üretim her gün, kendiliğinden her an kapitalizme ve burjuvaziye can vermektedir. Küçük işletmenin ve mübadele serbestisinin sürdüğü yerde kapitalizm ortaya çıkmaktadır" demiyor muydu? Hani şu söz ona ait sayılmaktadır: "kapitalizm köy pazarında başlar." Wallerstein, (1996:250) Braduel'in kapitalizmi anti piyasa (contr march) olarak gördüğünü, piyasa ile tekeller arasındaki ilişkiyi farklı şekilde ele aldığını, rekabet ve tekeli kapitalist piyasanın iki kutbu gibi olarak düşündüğünü, piyasanın da bu kutuplar arasında gidip geldiğini savunduğunu aktarır. "Braudel bunları, aksine birbirleriyle daimi mücadele içindeki iki yapı olarak görmektedir ve "kapitalist" kelimesini bunlardan yalnız birini (tekeller) belirtmek için kullanmayı arzu etmektedir.

Wallerstein, Adam Smith ile Karl Marx'ın rekabetin kapitalizmde normal durum olduğu görüşünü paylaştıklarını, tekelin ise her iki düşünür tarafından istisna, izah edilmesi ve kendisiyle savaşılabilecek bir durum olarak değerlendirdiklerini savunur. Ona göre, bu iki düşünürün piyasa kavramından farklı olarak Braudelyen "piyasa"nın savunmasını yapmak "neticede dünyanın eşitlikçi hale gelmesinden yana olmak gibi geliyor" demektedir.

3. Hegemonya Kavramı ve Uluslararası Sisteme Uyarlanması

Hegemonya, Yunanca "γεμών" (rehber, hükümdar, lider) ve γεμωνία (kural, liderlik) kelimelerinden türetilmiştir. Bir devletin, bir sosyal grubun ya da bir bireyin diğerleri üzerinde üstünlük kurması ya da egemen olması anlamına gelir. Antik Yunan'da hegemon, özgür site devletleri arasında gönüllü yapılan askeri ittifakın liderliği/lideri anlamına gelmektedir. Hegemon kelimesiyle ilişkili bir diğer anlam ise herhangi bir tehdide karşı birçok şehir devleti tarafından yapılan ittifakın sonucunda bunlardan birisinin liderliği anlamına gelmektedir. Bu anlamda uluslararası ilişkilerle ilgili bir kavramdır. Nitekim Herodot, Yunanlıların Pers Devleti ile yaptığı savaşta Atina ve Sparta'nın liderliğini ifade etmek için bu kavramı kullanmaktadır. Hegemon kelimesini Thucydides,

Isocrates, Aristoteles gibi düşünürler de benzer anlamda kullanılmaktadır (Fontana, 2008: 81-82). Kavram Lenin tarafından politik teoriye tekrar kazandırıldı. Gramsci'ye göre bir teorisyen olarak Lenin, politik organizasyonda, mücadelede ve politik teoride... kültürel mücadelenin yönünü belirleyen modern hegemonya teorisinin mimarıydı. Lenin güç olarak devlet ve 1848 "kalıcı devrim" doktrininin çağdaş biçimi olarak hegemonya doktrinini yapılandırdı (Boothman, 2008 :35).

V. Lenin hegemonya kavramını çağdaş siyasal alanda, toplumsal tabanında temel sınıf için bağlaşıklık gruplara dayanma zorunluluğu olarak tarif etmektedir. İşçi sınıfı bakımından, bu grup özsel olarak köylülük olacaktır (Portelli, 1982: 72). Burada hegemonya kavramı Çarlık rejimine karşı demokratik devrimde işçi köylü ittifakının sağlanması amacıyla geliştirilmiştir. İşçi-köylü ittifakının sağlanması köylülerin işçi sınıfının liderliğini kabul etmesi anlamında kullanılmıştır. 1926'dan önce Gramsci'nin yazılarında hegemonya kavramı egemenlik, hâkimiyet anlamına gelmektedir. Lenin'in sloganı olan "dictatorship of the proletariat" etkisi altında kalarak hegemonyayı, müttefikleri yönlendirme ve düşmana karşı gerektiğinde şiddet içeren faaliyetleri yerine getiren komuta eylemleri anlamına gelmektedir. Diktatörlükle birlikte hegemonya kavramı da bu anlamda ilerici bir içeriğe sahiptir. Gramsci'nin düşünsel dünyasında diktatörlükten hegemonyaya geçiş halen bu dönemde net değildir (Hawson, 2008: 25). Gramsci, (2000: 192) Lenin'in hegemonya kavramı ile praxis felsefesine büyük bir katkı yaptığını vurgular. Yeni bir ideolojik alan yarattığı ölçüde, hegemonik bir aygıtın gerçekleştirilmesi, bilinç ve bilgi yöntemlerinin bir reformunu belirler; bu bir bilgi ve felsefe olgusudur. Gramsci, (2000: 169-170) yoldaşlara (comrades) seslenerek, bu benzeri görülmemiş çelişkinin tarih tarafından proletaryanın kaderi olarak ayrıldığını, kapitalizmin gelişmediği ya da işçilerin birlik olmadığı ülkelerde bu çelişkilerin proletarya diktatörlüğü için ciddi tehlikeler barındırdığını savunur. Proletaryanın nesnel olarak yüksek amaçları gerçekleştirmeye ulaştığı bu kapitalist ülkeler açısından çelişki, reformizm, sendikalizm, birlik ruhu ve emek aristokrasisinin katli yapısını doğurur. Proletarya birleşik çıkarları aracılığıyla bu çelişkileri aşmazsa egemen sınıf olamaz. Egemen olduğunda bile o, sınıfın genel ve sürekli çıkarları için yakın/günlük çıkarlarını feda etmedikçe hegemonyasını ve diktatörlüğünü koruyamaz. Gramsci, (2000:205) evrensel bir motor gücü olarak dominant sınıfın sunulduğunu, bir alt gruplarının çıkarları ile dominant grubun çıkarlarının koordine edilmesi gerektiğini savunur. Gramsci, (2000:249) üstün sosyal grubun belirlemeyi (manifest) iki yol ile yaptığını savunur: egemenlik, (domination) moral ve entelektüel önderlik. Bir sosyal grup, muhalif bir grubu tasfiye etme, hatta silahlı kuvvet eliyle itaate zorlayabilir. Kendine yakın ve müttefik gruplara önderlik eder. Sosyal grup, iktidarı ele geçirmeden önce iktidara gelmenin temel koşulu olan liderliği şüphesiz yapmalıdır. Böylece iktidarı kullandığı zaman egemen olur. İktidarda iken bile liderlik etmelidir. Gramsci (2000:306/310) hegemonya kavramını sivil toplum ve resmi toplum arasındaki ilişkileri analiz etmek için de kullanır. Bu, resmi toplumun (iktidar) sivil toplum arasında ideolojik blok oluşturması şeklinde görünen ilişkiye tekabül etmektedir. Üst yapı arasında meydana gelen bu ilişkiler, politik toplumun sivil toplum

üzerinde ideolojik hegemonya kurması ile sonuçlanır (Portelli, 1982:73-78). Lenin ve Gramsci'nin hegemonyaya yükledikleri anlamlar arasındaki farklar Laclau ve Mouffe'a (2001:130) göre Lenin'de temsil ve önderlik, Gramsci'de ise eklemlenme anlamlarını içermektedir.

Gramsci, hegemonya analizinde ulusal siyasete odaklanmasına rağmen uluslararası ilişkilerin tekil ülkelerdeki toplumsal ilişkilerin bir türevi olduğunu ve bunları takip ettiğini savunmuştur (Kaymak, 2016: 68). Bununla birlikte, Andrew Wells, (2008:123-143) İngiltere'nin Hindistan'ın üzerindeki ilişkiyi rıza ve zora dayanan hegemonya kavramı aracılığıyla analizde sorunlar olduğunu ileri sürer. R. Guha'nın (1977) "*Dominance Without Hegemony*" kitabında ifade ettiği bazı tezleri, 19 yy'da İngiltere'nin Hindistan ve Endonezya'yı sömürgeleştirilmesi açısından değerlendiren Wells, emperyalist hegemonyanın Hindistan ve Endonezya'da sınırlı bir şekilde üretilmesine karşın, rızadan daha çok, zora başvurduğunu ileri sürer. İngiltere'nin bu bölgelerin uluslararası ticaret açısından yeniden yapılandırmayı amaçladığı ekonomik politikalarının, kendi ihtiyaçları ile uyumlu ürünler ekilmesi ve milyonlarca işçinin cebren topraklarından alınıp çay üretimi için başka bölgelere yerleştirilmesi gibi zora (coercion) dayandığını savunur. Ona göre, sömürgecilik durumlarında, zorlamadan rızaya doğru hareket, var olan küresel tarihsel blokta meta ilişkilerinin derinleşmesini ve genişlemesini temsil eder.

Koçak (2006: 38-60) ise Dünya Ekonomik Kuramı analizleri çerçevesi içinde 19 yy. İngiliz emperyalizmini hegemonya kavramıyla açıklamaya çalışmaktadır. Ona göre ilk evrede hegemonik bir genişleme vuku bulmaktadır. İkinci evreyi hegemonya kriz dönemi oluşturmakta, bu evrede sistem genişlemesinin etkisi altında, büyük güç rekabetinin yoğunlaşması ve düşen hegemonik gücün çeperlerinde yeni hegemonik gücün ortaya çıkması gözlenmektedir. Daha sonraki süreçte bu büyük güç rekabetin tetiklediği, düşen hegemonyanın üzerinde, merkezileşen finansal sistem genişlemesi ile karşılaşılmaktadır. Hegemonyanın çözülmesini ifade eden üçüncü evrede, ikinci evredeki gelişmelerin etkisiyle mevcut sistemin organizasyon yapısının parçalanması, devletlerarası güç mücadelesinin yükselmesi ve yükselen hegemonyanın elinde/merkezinde finansal ve askeri kapasitenin merkezileşmesi süreci gözlemlenir. Yeni hegemonun olduğu dördüncü evrede ise yeni hegemonun çevresinde dünya sistemi yeniden organize edilir.

G. Arrighi, (2000: 54) hegemonya kavramını saf ve basit anlamıyla 'tahakküm' kavramından ayırır. Tahakkümün sahip olduğu güce ilave olarak hegemonya 'entelektüel ve moral önderlik' özelliklerini de içerir. Tahakküm zor üzerine temellenen bir güç ilişkisidir. Oysa hegemonya, güç ile bu gücün kullanımını da meşrulaştıran 'moral' bir meşruiyet zemini sağlar. Arrighi, Gramsci'den alıntı yaparak bir toplumsal grubun üstünlüğünün tahakküm ve "entelektüel ve moral önderlik" olarak iki şekilde kendini belli ettiğini söyler. Arrighi'ye göre hegemonyanın bu tanımı, Machiavelli tarafından rıza ve zor'un bileşimi olarak tanımlanan güç kavramının yeniden formüle edilmiş biçimidir. Arrighi, hegemonya kavramını devletlerarası ilişkileri anlamak amacıyla kullanmaktadır. Ona göre "dünya hegemonyası" kavramı, "devletin hegemonyacı devletler sistemi üzerinde önderlik ve yönetme işlevlerini

yerine getirme gücünü ifade etmektedir.” Hâkim grubun çıplak gücünün üzerine bir şeyler eklendiğinde o gücün hegemonyasından bahsedilebilir. Devletler arası düzende çıkar çatışmalarının eski sistem tarafından çözülemediği durumlarda ‘sistemik kaos’ oluşur. Bu sistemik kaos durumunda var olan çatışmaları yeni bir yapı içinde çözmeye çalışan güç, yeni hegemonyacı devlet olarak ortaya çıkar. Hegemonyacı güç dünya sistemi işleyişini kendi çıkarının gerçekleşmesine bağlı olarak düzenlediği için doğal olarak devletlerarası sistemin genel çıkarı ile hegemonyacı gücün çıkarımı kesiştirir. Hegemon ülkenin, dünya sistemi içinde genel çıkarı temsil ettiği düşünüldüğünden diğer devletler, hegemonyacı devletten dünya sistemi içinde liderlik yapmasını talep etmektedir. Eğer hâkim gücün temel çıkarı temsil ettiği kabul görmüyorsa, hegemonyanın başarısızlığı söz konusudur (Arrighi, 2000: 55-59).

4. 19. Yüzyılda İngiltere’deki Değişimler ve İngiliz Hegemonyasının Özellikleri

Bir hegemonyanın oluşması için hegemonik gücün kendi içinde bir değişim yaşaması gerekir. Ancak kendi sınırları içinde hegemonik bir güç olan devlet, uluslararası düzeyde etkin olabilir. Bir dünya hegemonyası, başlangıçta belli bir sosyal sınıfça kurulan ve pekiştirilen içsel (ulusal) hegemonyanın dışa doğru genişlemesini ya da dışavurumunu ifade eder. Daha sonra hegemon güç, belli bir üretim tarzını uluslararası alana doğru genişletir. Bu süreçte, hâkim üretim tarzı diğer tüm ülkelere sızarak diğer üretim tarzlarıyla bağlantı kurar. Uluslararası alanda hegemon olan devlet, evrensel bir ideolojiye dayalı bir dünya düzeni kurmaya ve onu korumaya çalışır (Kurtbağ, 2007: 47).

Engels, (1974: 44-45) “*Kapitalist sınıf hububat yasasına karşı çıkmak için serbest piyasa adına kentlerdeki yoksulları köylerine gönderiyor, bunları ekmek için dilenenler değil bir istila ordusu gibi bu yasanın taraflarına saldırmayı tehdit ediyordu.*” Engels, bu dönemde, serbest ticaret lehine, İngiltere’nin dâhili ve harici, ticari ve mali politikasının tüm ulusu temsil ettiği düşünülen imalatçı kapitalistler adına yeniden ayarlandığını, bu sınıf adına bütün engellerin kaldırıldığını söylemektedir. “Tüm vergi sistemi değiştirildi, hammaddenin ve işçilerin yaşam araçlarının fiyatları düşürüldü, böylece ücretlerin dondurulması sağlanacaktı. Bu düzenlemelerle İngiltere dünyanın atölyesi haline geldi. Tüm diğer ülkeler İngiltere için İrlandalı gibi olacaktı. Engels (1974:176) bu dönemde İrlandalıların bazı özelliklerini de beceri istemeyen işlerde çalışan, “düzensiz”, “ahlaksız”, “sarhoş” olduğunu ifade eder.

Engels’in ileri sürdüğü gibi İngiltere dünya ölçeğinde hegemonik bir güç olmadan önce iç yapısında bir takım değişiklikler yapmıştır. İngiltere’de Sanayi Devrimi’nden önce toprak çevirme hareketi yapılmış ve bu hareket Napolyon Savaşlarına kadar devam etmiştir. Toprak çevirme sürecini denetleyen kurum parlamento olarak görünmesine rağmen, büyük mülk sahipleri bu sürece baştan sona kadar hâkimdi. Toprak çevirme hareketi ile birlikte İngiltere, köy toplumundan piyasa toplumuna geçti. Bunlarla birlikte İngiltere Arrighi’nin “liberal haçlı seferleri” dediği, serbest piyasayı oluşturan bir dizi

değişiklikler daha yaptı. Bunlardan birincisi, 1834 yılında kabul edilen işçileri çalışmaya zorlayan ‘Yoksullar Yasası’dır. Bu kanun piyasa tarafından kabul edilen en düşük ücretten daha düşük olan geçim düzeyini saptamayı ve işçileri düşük ücretle çalışmaya zorlamayı amaçlamaktaydı. Kanunun kişisel sorumluluk getirmesi, aile kurumunun zayıflamasına neden oldu. Dayanışmayı ortadan kaldıran ve herkesin kendinden sorumlu olduğu bir laissez faire rejimi yarattı. Yoksullar Yasası 1. Dünya Savaşı’na kadar yürürlükte kaldı. İkincisi, Bankalar Yasası, son olarak da 1846 yılında tahıl ithalatına korumacı gümrük tarifesi getiren yasa yerine “Tahıl Yasalarına Karşı Tasarı” kabul edildi. Böylece, ücretlerin piyasa tarafından belirlenmesini engelleyen unsurların kaldırılmasıyla birlikte devletin müdahale etmediği bir emek piyasası oluşturmuştur (Gray, 1999: 18-21; Arrighi, 2000: 382).

İngiltere, maliye politikasında da işadamlarına çok az müdahale etmek, vergi politikalarında üst tabaka lehine vergi düzenlemeleri yapmak, kamu harcamaları için gerekli finansmanı borçlanmadan karşılamaya çalışmak gibi bazı düzenlemeler yaptı. İngiliz devleti iç piyasada üretim faaliyetine girmekten kaçındı, Avrupa’da devletin demiryolu inşa etmediği tek ülke olarak uzun bir süre kaldı (Hobsbawm, 2008: 214-216).

İngiltere, içerde liberal bir düzen oluştururken serbest ticareti ulusal düzeyde de hegemon devlet olmanın aracı olarak kullandı. Taşralı sanayicilerin hammaddeye olan ihtiyacı ve gıda ürünlerin fiyatlarının artması sonucu oluşan Chartizm korkusu da iç baskı olarak İngiltere pazarlarını dünyaya açmak zorunda bıraktı. Serbest ticaretle birlikte iç piyasada ürünlerin bollaşması ve fiyatların düşük olmasının sağlanma çabası bir başka açıdan alt sınıfların asayiş sorunu olmalarını engellemeye dönüktür (Arrighi, 2000:393). Bu değişikliklerle birlikte İngiltere kendi piyasasını, kuracağı serbest ticarete dayalı dünya ekonomisine hazır hale getirdi. Böylece, “entelektüel ve moral liderliği”ne kendi iç piyasasını dünya piyasasına açarak meşru bir zemin oluşturmaya çalıştı.

Arrighi (2000: 63) teritoryal strateji ile kapitalist strateji arasında ayırım yapar. Ona göre, teritoryal strateji, gücü toprağın genişliği ve nüfusun büyüklüğü ile düşünen bir anlayıştır. Teritoryal güçler, toprak ve nüfusu güç depoları, zenginlik ve sermayeyi bu toprak genişlemesini sağlayan araç olarak düşünür. Teritoryal mantıkta zenginlik ve sermaye ikinci derecede önemli bir güç unsurudur. Kapitalist stratejide ise amaçlar ve araçlar arasındaki ilişki tamamen tersine dönmüştür; amaç değişken sermaye üzerinde denetimi sağlanması, araç ise toprak ve nüfus üzerinde kontrolün sağlanmasıdır. Arrighi, İngiliz ticaret üstünlüğünün, teritoryalist güç mantığının kapitalist güç mantığıyla yaptığı uyumlu bir senteze dayandığını savunur (Arrighi, 2000: 299).

Teritoryal ve kapitalist strateji ayırma benzer ama farklı bir bağlamda, J. Gallagher ve R. Robinson (1953: 3-7) 19. yüzyıl İngiliz emperyalizmini informal ve formal emperyalizm olarak tasnif etmektedir. Yazarlar, emperyalizmi, bölgeleri genişleyen ekonomiye entegre etme sürecinin yeterli bir politik işlevi olarak tanımlamaktadır. İnfomal emperyalizm, koloni ile sömürgeci güç arasındaki ticari ilişkilerin müdahaleye gerek kalmadan yönetilmesi/ yapılandırılması anlamına

gelmektedir. Formel emperyalizm ise kapitalist strateji ile uyumlu teritoryal strateji kapsamında koloninin direk emperyalist ülke tarafından yönetilmesidir. Yazarlara göre ticaretin güvenliğinin sağlanması için en önemli güç kullanımının sınırlandırılması konusundaki isteklilik, önceki ticari üstünlük ve monopol elde etmeyi amaçlayan merkantilist emperyalizminden farklı olarak İngiliz emperyalizminin 19. yüzyıldaki ayırt edici özelliğidir. Victoria dönemi ortalarında hem formal hem de informal kolonilerde, kıtaların iç sınırlarını ticarete açma ve İngiliz etkisini limanlardan iç kesimlere genişletme için çaba sarf edildi. Bu dönemdeki genel strateji bu alanları İngiltere için hammadde ve gıda sağlayıcı ekonomik uydulara ve İngiliz imalatı için pazarlara dönüştürmektir.

Gallagher ve Robinson'e göre (1953: 3-7) İngiliz sanayi devrimi geliştikçe yeni pazarlar ve arz kaynaklarına daha fazla ihtiyaç duydu. Bu sürece eşlik eden emperyalist eylemin derecesi de buna göre değişti. Orta Victoria döneminde, formal emperyalizmin merkantilist teknikleri Hindistan'da kullanılmak için geliştirildi. Aynı amaçla serbest ticaretin informal emperyalist teknikleri de Latin Amerika'da uygulanmaktaydı. İnfomal ve formal emperyalist teknikler bu dönemde bir bütünün iki parçası gibi görülür. Formal ve informal emperyalizm arasındaki fark, temel bir nitelik değil, derece farkıdır. Bir bölgenin bir statüden diğerine kayma kolaylığı bunu teyit eder. Örneğin son iki yüz yıl içinde, Hindistan formal olan ilişkiden ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra informal ilişkiye geri döndü. Genişleyen ekonomi ile onun formal ve informal bağımlılıkları arasındaki politik bağlantı türü, beklendiği gibi esnek olmuştur. Uygulamada, bölgenin ekonomik değeri, politik yapısının gücü, yöneticilerinin İngiliz ticari ya da stratejik amaçları ile işbirliği yapmaya hazır olmaları, yerel toplumun dış kontrol olmaksızın ekonomik değişime maruz kalma yeteneklerine; yerli ve yabancı siyasi durumların Britanya müdahalesine ne ölçüde izin verdiği ve nihayet Avrupalı rakiplerin İngiliz politikasına ne kadar serbest el koymalarına izin verdiklerine göre değişme eğilimi vardı. Bütün bunlarla birlikte yazarlar, bu dönemdeki İngiliz politikasının mümkün olduğunca ve gerektiğinde informal kontrol ilkesini takip etmek istediğini vurgular. Fakat koşullara bağlı olarak da hem kapitalist stratejiyi hem de teritoryal stratejiyi birlikte de uygulamıştır.

Wood 'da (2003:10-12) kapitalist sistemin anlaşılması için ekonomik ve politik güç ayrımı yapar. Ona göre kapitalizm ekonomik bir küreye/alana sahip olduğundan ekonomik güç ile politik, askeri güç birbirinden ayrıdır. Kapitalistin feodal sistemden farklı olarak devletin askeri ve politik gücüne; üretilen artı değerın kapitalist tarafından el konulması için hukuk gibi devletin düzenleyici işlemlerine ihtiyacı olduğunu savunur. Kapitalizmde zorlama, kişiler ve üstün bir otorite tarafından değil, indirek ve şahsi olmayan piyasa tarafından gerçekleştirilir. Bununla birlikte kapital, sermaye tarafından çerçevelenmiş olan devlete gereksinim duyar.

Emperyalizm tartışmalarındaki teritoryal ve kapitalist teknikleri değerlendiren Ö. Öztürk, (2015:57-58) B. Fine'nin "teritoryal mantığın sermaye mantığının bir antitezi değil, kapitalist teritoryal mantık" olduğu görüşünü savunur. Öztürk'e göre "sermaye diyalektik bir kapsayarak aşma sürecinde, teritoryal mantığı kendi içine almıştır."

Kapitalist öncesi toplumlarda artığın üretildiği başlıca alan olan tarım üzerinde tartışmalar vuku bulmuştu. Kapitalist üretimle birlikte sermaye mantığı egemen oldu, bunun anlamı, teritoryal mantığın ortadan kalkması değil, kapitalist mantığa biçim değiştirerek bağımlı olmasıdır.

İngiltere, içerdeki yasa değişikliklerin amaçları ile uyumlu entelektüel sermayeye dayalı uluslararası düzende ideolojik değişiklikler yapmaya çalıştı. Yasa ve ideolojik düzenlemeler iç ve dışı bir kılmayı amaçlamaktaydı. Böylece, kendi çıkarı ile oluşturmaya çalıştığı dünya ekonomisinin içinde diğer ülkelerin çıkarlarını uzlaştırabileceğini savunuyordu. Bu da onun ayrıca "entelektüel ve moral liderlik" rolünü üstelenmesine neden oldu. İngiltere'nin hegemonik bir değer olarak savunduğu serbest piyasa düşüncesinin işlevine benzer bir şekilde kendisinden önce hegemon güç olan Hollanda'da kolonilerdeki toprak ilhakını meşrulaştıran entelektüel çabalar görüldü. Bu çabalardan biri de Hugo Grotius'tur. E. M. Wood, (2003: 71-73) Hollanda Doğu Hindistan Şirketi ile irtibatı olan Grotius'un hak, savaş ve mülkiyete konu olan mallar ve işlenmemiş topraklarla ilgili konularda Hollanda ticari emperyalizmine istihdam edilecek fikirler ileri sürdüğünü savunur. Grotius, henüz işlenmeyen ancak işlenebilecek nitelikteki topraklarda tarımsal faaliyet yapmak için farklı kıtalara giden kolonizatörleri, bu amaçtan dolayı, yerel otoritelerin engelleyemeyeceğini savunur. Yerlilerin yabancılara karşı direniş göstermesi durumunda, "haklı savaş" kapsamı içinde savaşılabileceğini savunur. Grotius, Roma hukukunda kullanılan "*res nullius*", prensibinden hareketle örneğin işlenmemiş toprağın ortak mülkiyet olacağını savunur. Bu muhakeme biçimi, Avrupa devletlerinin sömürgeleştirmesinin genel haklılaştırma tarzı olacaktı. Bunlar ışığında, Wood, Grotius'un ticaret emperyalizmine hizmet eden politik, mülkiyet ve savaşa ait bir teori geliştirdiğini savunur.

Wood (2003:125-127) Marx'ın kapitalizmin dünya geneline yayılması konusunda öngörü sahibi olduğu ama çevresindeki kapitalist olmayan bir dünyadan soyutlanmış, içine kapanık İngiliz kapitalizmi ile ilgilendiğini düşünür. Marx'ın kapitalist analizinin kendi üzerine kapanık bir ülke için geçerli olduğunu ileri süren Wood, bu teoriyi tamamlamak ya da alternatif ileri sürmek adına, Rosa Luxemburg'un kapitalizmin, kapitalist olmayan ekonomik biçimlere ihtiyaç duyduğunu, bunun anlamının kapitalizmin kaçınılmaz bir şekilde militarizm ve emperyalizm olduğunu savunduğunu aktarır. Rosa Luxemburg'a göre kapitalizmin temel çelişkilerinden biri, evrensel olma çabasına karşılık bu eğiliminden dolayı parçalanmasıdır. Kendi başına yaşayamayan kapitalizm diğer ekonomik yapılara ihtiyaç duyan bir sistemdir. Wood, kapitalizmin varlığın devam ettirmesinin bu farklı ekonomik yapılara ihtiyaç duyduğu gibi zora, güce, devletlerarasındaki çatışmaya, koloni savaşlarına ve toprağa sahip olma gibi ekonomi dışı güç araçlara da ihtiyaç duyar.

Kaymak (2016: 79) ise İngiltere'nin hegemon bir konuma yerleşirken ideoloji, kurumlar ve maddi güçler terkiplerinden oluşan benzersiz bir tarihsel koşula sahip olduğunu ileri sürer. İngiltere'nin sahip olduğu ekonomik güç ve esnek kurumların sağladığı destekle birlikte, Manchester liberalizmin serbest piyasa ideolojisi ile uyumlu tarihsel blok oluşturduğunu savunur.

5. Sanayi Devrimi ve “Serbest Ticaret Emperyalizm”i

K. Marx sanayi devriminin ekonomik ve toplumsal yapıda meydana getirdiği değişikliği “katı olan her şeyin buharlaştığı” şeklinde dile getirmektedir. “İnsan faaliyetinin neler yaratabileceğini ilk gösteren o oldu. Mısır piramitlerini, Roma’nın su kemerlerini ve Gotik katedralleri kat be kat aşan şaheserler yarattı.” (Marx, 2008: 25). Marx, makinenin icadı ile dünya piyasalarının birbirine bağlanması arasındaki ilişkiye değinerek “Makinenin icadı, Amerika’nın keşfinin hazırlamış olduğu dünya piyasasını kurdu.” demektedir (Arrighi, 2000: 374).

Hobsbawm, İngiltere’nin 18.-19. yüzyılın başlangıcında sahip olduğu sanayi gücünden dolayı “dünyanın atölyesi” olarak anılabileceğini söyler. Bu dönemde kömür, demir, çelik ve pamuk sanayinin temel kollarıdır. İngiltere dünya kömür üretiminin yaklaşık üçte ikisini, demir üretiminin yaklaşık yarısını, çelik üretiminin yedide beşini, pamuklu kumaşın yarısını, madeni eşya üretiminin yüzde kırkını üretiyordu. Dünya’da kullanılan buhar gücünün üçte birine, imalat üretiminin yarısına sahipti. İngiltere üretmiş olduğu bu ürünlerin, kömür hariç, hammaddesini dışarıdan almaktaydı. Daha 1840’lı yıllarda en büyük rakibi ABD’idi (2008: 123-124).

19. yüzyılda İngiliz ekonomisi, kendi imalat ürünlerini ve sermaye, gemicilik, bankacılık ve sigortacılık gibi hizmetlerini, birincil mallarla (hammadde) mübadele edilmesine dayanmaktaydı. Bu mübadele, İngiltere’ye bağımlı olan ve onu tamamlayan ülkelerden oluşan bir dünya ekonomisinin oluşmasına neden oldu. Böylece, İngiltere ekonomisini tamamlayan birkaç ekonomi ortaya çıktı. Bazı ürünlerin sadece satıcısı, bazı ürünlerin de sadece alıcısı İngiltere’ydi. Sözelimi, Amerika İç Savaşı’na kadar güney eyaletlerinde ekilen pamuğun, Avustralya’da yünün, Şili’de nitrat ve bakırın, Peru’da guanonun, Portekiz’de şarabın alıcısı sadece İngiltere’ydi. Daha sonra Arjantin, Yeni Zelanda, Danimarka, Güney Afrika gibi birçok ülke bu sisteme dâhil oldu (Hobsbawm, 2008: 125).

Laissez Faire bu açıdan İngiliz hegemonyası için gerekli bir politikaydı. Çünkü birinci olarak, İngiltere, sanayi mallarını her ülkeden daha ucuza mal edebiliyordu. Sanayi Devrimi ile birlikte verimlilik 300-400 kat kadar artmıştı. İkinci olarak, İngiltere, dünyada olan bazı malları sadece kendisi üretiyordu. Üçüncü olarak, dünyanın en büyük deniz gücü olmasının avantajını kullanarak ulaşımı ve ticareti kontrol ediyordu. Dördüncü olarak, bazı ülkelerin ekonomik yapılarını tamamen kendisine bütünlüştürmüştü. Bu ülkeler sadece Britanya’dan mal alıyor ve sadece ona satabilecek ürünlere sahiptiler. Son olarak, İngiltere, iktisadi açıdan sömürcülere bile ihtiyaç duymayacak kadar ekonomik olarak dünyayı kendine bağlamıştı (Hobsbawm, 2008: 213). Arrighi, böyle bir tablodan hareket ederek sanayi devrimi sırasında İngiliz İmparatorluğu’nun büyüklüğünün siyasal değil, ekonomik olduğunu savunur (Arrighi, 2000:113).

J. Gallagher ve R. Robinson, 19. yüzyıl İngiliz emperyalizminin temelde bir serbest piyasa emperyalizmi olduğunu ileri sürer. Emperyalizmi temelde sömürgelemlerle ve sömürgecilikle birleştirenler ve bu nedenle de Afrika üzerindeki kışıma ile 19. yüzyıl sonundaki sömürgeci yayılmayı genel bir emperyalizm modelinin temeli haline

getirenlerin yanıldıklarını ileri sürerler. Britanya emperyalizminin bir dönem serbest ticaretin genişletilmesi ve bir başka dönem sömürgelemlerin ilhakı üzerindeki yoğunlaşmasına karşın, 19. yüzyıl boyunca kendi içsel mantığı açısından temelde hep aynı kaldığını savunurlar. "Britanya'nın siyaseti, denetiminin mümkün olduğunda gayri resmi ve gerekli olduğunda resmi biçimde genişletilmesi ilkesini takip etti. Serbest ticaret imparatorluğunun alışılmış özetini olan 'yönetim değil ticaret' ilkesi, 'mümkün olduğunda gayri resmi denetim yoluyla ticaret, gerekli olduğunda ise yönetim yoluyla ticaret' ilkesi olarak okunmalıdır." (Foster, 2005: 32). “İngiltere sanayi güneşinin etrafında gittikçe artan sayıda hububat ve pamuk üreten İrlandalıları. Ne kadar parlak bir umut.” diyen Engels, (1974:45) serbest ticaretin bütün dünyada yaygınlaşmasının sonucunda, Birleşik Krallık’ta alt gelir ve farklı kültürel grupları sembol düzeyde ifade eden İrlandalı üzerinden bütün dünyanın “İrlandalılaşacağını” savunur.

6. “Yüzyıllık Barış” ve “Serbest Piyasa Emperyalizmi”

Polanyi, 19. yüzyılda Avrupa’da alışılmadık bir şekilde barış ortamının egemen olduğunu söyler. Ona göre 19. yüzyılın siyasal ve ekonomik yapısı dört kurum üzerine dayanıyordu: İlki, büyük devletler arasında yıpratıcı savaş çıkmasını engelleyen güç dengesi sistemi; ikincisi, dünya ekonomisinin eşi görülmedik bir şekilde örgütlenmesini sağlayan altın standardının uygulanması, üçüncüsü, kendi kurallarına göre işleyen serbest piyasanın uygulanması ve son olarak devlet modeli olarak liberal devlet. Bir sınıflandırmaya göre, ilk iki unsur ekonomik, kalanlar ise politiktir. Diğer bir sınıflandırmaya göre, ikisi ulusal, ikisi uluslararası kurumlardır. Polanyi, İngiliz hegemonyasını kuran temel faktörün, güç dengesinin devamının uluslararası altın standardına bağlandığından serbest piyasa olduğunu savunur (Polanyi, 2006: 35).

Polanyi “yüzyıllık barış” dönemini serbest piyasaya (2006: 52) Kennedy (2002: 185-187) ise uzun barış dönemini savaşlara ve savaşlardan duyulan korkuya bağlamaktadır. Ona göre, 1793-1815 yılları arasında büyük savaşların maliyetleri, hem muhafazakârların hem de liberallerin barış ve istikrarı seçmelerine neden olmuştu. Barış ve istikrara, Avrupa Anlaşması ve serbest ticaret sözleşmeleri gibi düzenler de destek sağlamıştı. Ancak Avrupa’da uzun bir barış dönemi olurken bunun maliyetini “az gelişmiş” ülkeler çekti. Avrupalı güçlerin Asya ve Afrika’ya yayılması, bu ülkelerin piyasalarını ele geçirmeyi de içeren savaşlar yoluyla oldu. Kennedy, bu barış döneminden en çok faydalanan ülkenin İngiltere olduğunu kabul eder. Wood, (2003:120) savaşın önceden temel bir motivasyon olduğunu ancak İngiliz kapitalizmin ve endüstrisinin bu oyunu değiştirdiğini savunur. J. Gallagher ve R. Robinson (1953:12-13) orta ve geç Victoria döneminde, politik aktörlerin İngiltere’nin çıkarlarını koruma konusunda informal emperyalist ilişkilerin sürdürülmesi gerektiğini düşündüklerini; informal emperyalist ilişkilerin İngiliz ticaretinin güvenliğini sağlama konusunda başarısız olduğunda formal kolonizasyonu tercih ettiklerini savunur. Gallagher; Robinson, Salisbury ve Gladstone, Knutsford ve Derby ve Ripon, sözde 'emperyalizm' çağında, Afrika’daki İngiliz ticaret bölgelerini güvenli hale getirmek için tüm informal tedbirleri almalarına rağmen sadece bu

politikaların yetersiz olduğundan kaçınılmaz bir şekilde ilhaka karar verdiklerini savunur. Yazarlar, informal tekniklerin 19. yüzyılın ortasındaki koşullar açısından daha yeterli olduğu, ancak İngiltere'nin hegemonik gücüne karşı diğer ülkelerin meydan okumaları karşısında formel emperyalizm daha baskın hale geldiğini ileri sürer.

“Yüzyıllık barış” döneminde İngiltere tarıma dayalı bir toplum olmaktan çıkmış, kent toplumu haline gelmişti. Tarım ürünlerinin bir kısmını dışarıdan ithal etmek zorundaydı. Bu nedenle ithalat hayatı bir konuydu. Londra merkezli yeni bir dünya oluşurken savaş bu dengeleri bozabilirdi. Liberaller, olası savaşların azalması için ülkelerin birbirlerine bağlanması gerektiğini savunuyorlardı. Bu bağlanma ise piyasaların birbirine entegre olması ile mümkündü (Kennedy, 2002: 201-202). Bu dönemde ilginç bir şekilde finans çevreleri de barışın korunmasını istemektedir (Polanyi, 2006: 51). Savaşlar, İngiltere'nin pazara giriş ve çıkışını engellemekte ve iç pazarda ise hammadde eksikliğinin hissedilmesine neden olmaktadır. Napolyon Savaşları ve sonrasında fiyatların artması ve yükselmesi sırasında pamuk ve sermaye malları için yeni piyasaların bulunması küresel ölçekte sağlamaştırılmadığı anlarda İngiliz devletinin iç ve dış tehditle karşılaştığı kabul edildi. 1812 yılında İngiltere'nin önemli bir pamuk hammadde sağlayıcısı ve pamuk ürünleri için önemli bir pazarı olan ABD'de savaş patlayınca İngiliz sanayi gelişmesinin uluslararası barışa bağlı olduğu ortaya çıktı (Arrighi, 2000:388).

Arrighi, bu dönemde “serbest ticaret emperyalizm”in Westphalia sisteminin yerini almasının gerçek; ama kısmi bir olay olduğunu vurgular. Viyana Kongresi (1815) tarafından kurulan ilkeler, kurallar ve normlar, devletlerarası sistemin üyelerine kendi ulusal ve uluslararası ilişkilerini örgütlemeleri için önemli fırsatlar sağlamıştı. Ancak, serbest ticaret ulus devletlerin egemenliğini sınırlıyordu (Arrighi, 2000: 110). Westphalia Sistemi (1648) devletlerarası sistemde hiçbir yetkenin bulunmaması ilkesine dayanmaktaydı. Oysa serbest ticaret emperyalizmi, devlet içinde ve devletlerarası işleyen yasaların kendi “yasaları” tarafından yönetilen bir dünya piyasasına bağımlı olma ilkelerini getirmiştir. Dünya üstünlüğünü serbest piyasanın metafizik varlığı ile açıklayan İngiltere, devletlerarası sistemde hegemonyasını, serbest piyasa aracılığıyla, güç ve zorun yapabileceğinden çok daha öteye genişletmişti (Arrighi, 2000: 94).

İngiltere, bu dönemde deniz gücü ve sömürge ordularına sahipti. İngiltere'nin ada devleti olması dünya güç mücadelesinde diğer rakiplerine üstünlük sağlamasına neden olmaktadır. Ancak bunlardan daha önemlisi, İngiltere, dünya ekonomisini kendi çıkarı etrafında oluşturmuştu, gücünün temel kaynağı da buydu. İngiltere, hegemonik gücünün, sadece İngiltere'nin ulusal çıkarına değil, aynı zamanda “evrensel” çıkarlara da hizmet ettiğini inandırıcı bir şekilde iddia edebiliyordu. Bu hegemonya iddiasının odak noktası, serbest ticaretle birlikte “ulusların zenginliği” ideolojisiydi (Arrighi, 2000: 96). Kapitalizmin bu dönemde serbest ticaret aracılığıyla uzun bir barışı sağlaması, Engels'in dediği gibi ulus anlamına gelen burjuvazinin çıkarları ile devletin çıkarlarının eşleşmesi ile mümkün olabilmiştir. Braduel'de (1996:63)“*Kapitalizm ancak devlet ile özdeş hâle geldiği zaman, kendisi devlet*

olduğu zaman muzaffer olur.” sözü de benzer bir düşünceyi içerir.

7. Laissez Faire’i Temel Alan Bir Dünya Ekonomisinin Oluşumu

19. yüzyılda İngiltere, serbest piyasa temelinde kendi çevresinde oluşan dünya ekonomisini yaratmaya çalıştı. Bu dünya ekonomisini yaratmak için imalat, verimlilik artışı ve deniz gücü gibi fiziksel, bunların dışında moral ve entelektüel gücü kullandı. İmalat sektöründeki gücü, daha önceki üretim maliyetlerini içselleştirmesine neden olmuştu. Bu da ticarete üstün olmasını sağlamaktaydı. Deniz gücünü de limanların ticarete zorla açmak için Çin örneğinde olduğu ülkeleri ikna edemediği zaman kullandı. Ancak, dünya ekonomisini kendini merkeze alarak yapılandırabilmesi için bunlardan fazlasına ihtiyacı vardı. Bu da devletlerarası sistemin genel çıkarı ile hegemon güç olarak kendi çıkarının kesiştiği konusunda dünyayı “razı” etmesiydi. Bu “rıza”nın kazanılması için dünyaya “entelektüel ve moral önderlik” yapması gerekirdi. Böylece “entelektüel ve moral önderlik” gücün kullanımını meşru hale dönüştürebilirdi.

Bu dünya ekonomisi başlangıçta Latin Amerika, Amerika ve Avustralya gibi bir dizi ülkelerle sınırlıydı. Ancak daha sonra, İngiltere, Osmanlı, Hint ve Çin gibi dünyanın diğer kalan ülkelerini bu dünya ekonomisine katmayı başardı. İngiltere, diğer ülkelerin üretim yapılarını değiştirip “serbest ticaret”e dayalı dünya ekonomisine göre bu ülkelerin ekonomilerini yeniden yapılandırıyor (Wallerstein, 2011: ?)

Avrupa ülkeleri ile diğer ülkeler İngiltere ile işbirliği yaparak dünya ekonomisi içinde yer aldılar. Gerçi, İngiltere ile işbirliği yapmanın dışında başka bir alternatifleri de yoktu. Gelişmiş olan Avrupa ülkelerinin hızla sanayileşme sürecine girmiş olduklarından özellikle sermaye ve yatırım mallarına olan talepleri sınırsız genişlikteydi. İngiltere ile işbirliği yapmak onlar için de çok önemliydi. İmalat sektörü makineleşmemiş ülkeler için ise Britanya dışında ihracatlarını yapacakları yer yoktu. 1846 ile 1873 arası dünya için alternatifin olmadığı bir dönemdi. İngiltere’yle serbest ticarete yanaşmayan Çin ve Japonya gibi ülkeler ise gambotlarla ve savaş gemileriyle bu sürece zorla dâhil edilmek istendi (Hobsbawm, 2008:127).

J. Gallagher ve R. Robinson (1953:10) İngiliz yayılcılığı başarılı bir ticaret etkisi olmadan Çin örneğinde olduğu gibi politik üstünlüğe dayandığı anda başarısız olduğunu ileri sürmektedir. İngiliz politikası Çin’in kendi yeterliliğini ortadan kaldırdığı için Çin’de istediği üretimi sağlayamadı. Afyon Savaşı (1840) ve 1857 savaşı sonucunda İngilizler limanlara giriş hakkını genişletmelerine rağmen İngiltere’nin Çin ihracatında bir gelişme olmadı. İngilizlerin Çin politikası kesinlikle ticariydi, politik görüldüğünde bile ticareti korumayı amaçlamaktaydı. Batılı ülkelerin Afyon Savaşı’nı değerlendirme biçimleri uluslararası düzenin ideolojik yapısının bilinçaltını okumamızı sağlar niteliktedir. Magdoff (2005: 110-111), Afyon Savaşları’nın Amerika kamuoyuna, "Afyonla ya da İngilizlerle ilgili bir iş değil, Takdiri İlahinin, etrafındaki dışlanma duvarını yıkarak ve imparatorluğu Batılı ve Hristiyan uluslarla daha yakın bir temas içine sokarak ... Çin'e yönelik merhametli amaçlarına boyun eğdirme yolundaki büyük tasarınının bir

sonucu" olarak açıklandığını aktarır. Ayrıca, Amerika'nın 6. Başkanı John Quincy Adams, Afyon Savaşı ile ilgili, Çin'in ticaret politikasının doğa yasalarına ve Hristiyanlık ilkelerine aykırı olduğunu ileri sürer. "Uluslararası ticaret alışverişin ahlaki yükümlülüğü bütünüyle, Hristiyanlığın komşunu da kendin gibi seveceksin emrine dayanır. Ama Çin, Hristiyan bir ulus olmadığı için, ahalisi de kendisini Hristiyan emrine bağlı hissetmemektedir... Bu kaba saba ve toplumsal olmayan bir sistemdir. Çin İmparatorluğu'nun temel ilkesi ticaretin engellenmesidir. İnsan doğasının haklarına ve ulusların haklarının temel ilkelerine yönelik bu muazzam hakaretin ortadan kalkma vakti gelip çatmıştır."

"Serbest ticaret emperyalizmi"nin etkili olduğu 1840'lı yıllarda İngiltere'de sömürgelerin gerekli olup olmadığı konusunda tartışmalar vardı. Bir kısım İngiliz politikacıları sömürlere ihtiyaç olmadığını söylemekteydi (Kennedy, 2002 198). V. Lenin 1860'tan önceki dönemin serbest piyasaya dayalı kapitalizm olduğunu söylemekte ve yapının 1870'lere kadar gücünü koruduğunu savunmaktadır. Lenin, coğrafi yayılmacılığa uygun fetihlerin olağanüstü ilerleyişinin 1870'den sonra olduğunu ifade etmektedir. Serbest ticaretin en yüksek düzeyine ulaştığı 1840 ve 1860'lı yıllarda İngiltere'yi yöneten bazı burjuva yöneticilerinin sömürge politikasına karşı olduklarını söyleyen Lenin, bu dönemde gerçekte emperyalist politikaya eğilimli olan Disraeli'nin bile 1852 yılında İngiltere'nin sömürgelerinden kurtulmasının yararlı olduğuna dair "Sömürgeler, boynumuza asılmış değirmen taşlarıdır." sözünü aktarır (Lenin, 1979: 80). 1800-1860'lı yıllar, kapitalist stratejinin egemen olduğu ve hegemonyanın serbest ticaret ile sağlandığı dönemdir. Ancak, bu dönemi sadece kapitalist stratejinin egemen olduğu bir dönem olarak ifade etmek doğru değildir. Çünkü İngiltere, Amerika'nın bağımsızlığından sonra başlangıçta pamuk ithalini karşılamak amacıyla Hindistan'a yönelmişti. İngiltere'nin Hindistan'dan hammadde alması ve kendi mamul mallarını Hindistan'da satması kapitalist strateji ile uyumluydu. Ancak, daha sonra İngiltere, Hindistan'ı teritoryal stratejinin bir parçası olarak da düşündü. İngiltere'nin 1800-1860 yıllar dönemini bu açıdan teritoryal güç ile kapitalist gücün uyumlu birlikteliği olarak değerlendirmek daha uygundur. Bu dönem içinde İngiltere dünyanın hem atölyesi hem de antreposuydu. Dünyada üretilen birçok ürün İngiltere kaynaklı olmasının yanında İngiltere özellikle Avrupa ile diğer dünyalar arasında aracılık görevini görmekteydi. İngiltere atölyenin dışında bu dönemde bir mübadele merkeziydi. Arrighi, 19. yüzyılda İngiltere'nin atölye ve antrepo işlevlerinin birbirleriyle çelişkili olmak yerine, aynı dünya piyasasını oluşturan sürecin ters ve karşılıklı olarak birbirini güçlendiren yönleri olduğunu söylemektedir (Arrighi, 2000: 320). Bu dönemde ortak ağ içine çekilmiş daha fazla devlet ve bölge arasında ticari mübadelelerin yoğunluğu artıkça merkezi bir anahtar kutusunun bu akışkanlıkları yönlendirmesine ihtiyaç vardı. Bu işlemlerin devamı için de büyük bir takas odası gerekiyordu. İngiliz sanayisi ve İngiliz deniz gücü bu takas odasının yalnızca bir tane olmasını güvence altına aldı (Arrighi, 2000: 264). İngiltere'nin kurduğu bu küresel ekonomik yapıda serbest ticareti önemli kılan öge, Arrighi'nin tabiriyle İngiltere'nin üretim maliyetlerini içselleştirmesiydi. Önceki hegemonik güç olan Hollanda güvenlik maliyetlerini içselleştirip sadece Amsterdam'ı

dünyanın mübadele merkezi haline dönüştürmüştü. Oysa İngiltere, üretim maliyetlerini içselleştirerek, İngiltere'yi dünyanın bir atölyesine dönüştürmeyi başardı. İngiltere dünyanın atölyesi ve takas odası olması avantajını ancak serbest ticaretin mümkün olmasıyla kullanabiliyordu. Ticaretin serbest olması İngiltere'yi küresel bir ekonominin patronluğuna getirdi. Dünya ekonomisinin İngiltere merkezli örgütlenmesi dünya ekonomik yapısında işbölümünü gerektirmişti. Bu iş bölümünden sanayi malların fiyatları hammaddelere göre ucuz olduğu sürece İngiltere kazançlı çıktı.

İngiltere, kurmuş olduğu dünya ekonomisinin dışında kalan ülkeleri de sistemin içine yerleştirmeye çabaladı. Wallerstein, İngiltere'nin bu çabasını, katılma ve periferileştirme şeklinde iki farklı kategori ile analiz etmektedir. Ona göre 1750 ile 1850'li yıllar, yeni büyük bölgelerin dünya ekonomisine katılmaya zorlandığı yıllardır. Katılım, belirli bir coğrafi bölgede bazı önemli üretim süreçlerinin kapitalist ekonominin iş bölümünü oluşturan çeşitli mal zincirleriyle bütünleşmeleri anlamına gelmektedir. Katılım, bölgenin dünya ekonomi yörüngesine "oturtulmasını" içermektedir (Wallerstein, 2011:144). Bütünleşme ile birlikte, katılan ülke dünya ekonomisinin iş bölümünü kabul etmeye zorlanmakta ve katılım sonucunda kendi üretim tarzlarında bir dizi değişiklikler gözlenmektedir. Bu değişikliklerden birincisi, dünya ekonomisine dâhil olan ülkenin ithalat ve ihracat modellerinin yeniden oluşturulmasıdır. İkincisi, dünya ekonomik sistemine katılan ülkelerin imalat sektörü zayıflamaktadır. Ayrıca, dünya ekonomisine katılan ülkelerin içyapılarında toplumsal, siyasal ve ekonomik bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Sözelimi, katılan ülkede avans sistemi gelişmekte, işgücü piyasası oluşmakta, ücretler düşmekte ve kiralar yükselmektedir (Wallerstein, 2011:164,173).

Serbest ticaret emperyalizminin uygulandığı 1800-1870'li yıllarda dünya ekonomisine katılan ülkelere meydana gelen gelişmeleri ampirik açıdan değerlendirmek serbest ticaret ile emperyalizm arasındaki olguyu anlamak için önemlidir. Bu bağlamda, Hindistan ve Osmanlı Devleti'nin dünya ekonomisine katılımları ile birlikte yaşadıkları ekonomik ve toplumsal değişimleri incelemek faydalı olmaktadır. Hindistan Yasası (India Act, 1784) sırasında konuşma yapan Pitt, amaçlarının işgal olmadığını ve hükümeti işgalden uzak tutmak gerektiğini söylerken amaçlarının ticaret olduğunu söylemektedir (Wallerstein, 2011: 199). 1800'lü yıllardan önce Hindistan, önemli bir tekstil üretim merkeziydi. Bu dönemde Hindistan, dünyanın en büyük pamuklu kumaş üreticisidir. Pamuklu parça malların ihracatı 1828 ile 1840'lı yıllar arasında yüzde elli düştü. Bu düşüşün temelinde İngiltere'nin olduğu açıktır. Wallerstein, 1830 yılında Avam Kamarasında konuşan C. Marjoribanks'ın bu olguya tanıklık eden konuşmasını aktarır. "*Hintli imalatçıları yasaklayıcı yüksek gümrüklerle İngiltere'den uzak tuttuk ve kendi mamul mallarımızın Hindistan'a girmesi için her türlü teşviği verdik. Bencil politikamızla Dakka ve diğer yerlerin yerli imalatçıları ortadan kaldırdık ve ülkelerini mallarımızla doldurduk.*" *Sonuçta H. Lambert, "İngiltere'nin büyük üretim dehası, Hindistan'ı imalat yapan bir ülke olmaktan hammadde ihracı yapan bir ülkeye dönüştürmüştür"* sözüyle bu süreci özetlemektedir (Wallerstein, 2011: 166). Bunun için

İngiltere, Hindistan'ı İngiliz tacının mücevheri olarak değerlendirmektedir (Hobsbawm, 2008:137).

İngiltere, Hindistan'ı yönetmeye başladıktan sonra, Hindistan'ın ihraç malları İngiltere'nin yapılandırdığı dünya ekonomisinin ihtiyaçlarına göre indigo (çivit), pamuk, ipek ve afyon olmak üzere dört temel ürünle sınırlandı. Bu ürünlerden indigonun üretimi için İngiltere Hindistan'da çiftlikler oluşturdu. Ürünlerin üretilmesi için küçük ölçekli üreticilere kredi verdi. Krediler en ufak bir durgunluk işaretinde hemen geri isteniyor ve verilmediğinde ise topraklara el konuluyordu. İngiltere, küçük üreticilerin krediyi alması için baskılar yapıyordu. Borç ödenmediğinde kişi borcuna karşı çalıştırılıyordu. "Borç köleliği", borcun ödenmesine kadar kişinin kendisinin veya soyundan birisinin zorla çalıştırılmasını ifade etmektedir. Hintliler, "borç köleliği"nden dolayı avans almak istemiyordu. Bu baskıların sonucunda 1848'de Hindistan'da ihraç edilmek için yetiştirilen bütün ürünler avansla yetiştirilmekteydi. Ayrıca, Hindistan'da ihracat ürünleri için çalıştırılan işçilerin ücretlerinin çok düşük olması bu ürünlerin üretiminde İngiltere'nin ciddi bir emek arzı problemi ile karşı karşıya kaldı. Bu sorun işçinin zorla çalıştırılmasını gündeme getirmekteydi (Wallerstein, 2011:168- 174). Hindistan'ın dünya ekonomisi ile bütünleşmesinden sonra ilk olarak ithalat ve ihracat kalemlerinde ülke aleyhine olmak üzere değişiklikler oldu. İkinci olarak, Hindistan, dünya ekonomisinin iş bölümüne eklenmiş ve ticaret hadleri bu iş bölümünün sonucu olarak kendi aleyhine dönmüştü. Üçüncü olarak, Hindistan'da geleneksel üretim yapısı değişti, son olarak, mülkiyetin belli ellerde toplanmasını sağlayan avans usulüyle üretim finanse edildi. Hindistan için ifade edilen bu sonuçlar, bu dönemde dünya ekonomisine katılan Osmanlı, Mısır, Çin gibi ülkeler için de geçerlidir.

J. Gallagher ve R. Robinson (1953: 13) herhangi bir ülkeyle yapılmak istenen ticaretin başarısız olması başka bölgelerin serbest ticarete zorlanmasına neden olmuştur. Örneğin, İngilizlerin önem verdikleri Rusya ile tahıl ticaretinin başarısız olması, İngiltere'nin Osmanlı üzerinde baskılarını artırdı. Sonuçta, İngiltere, Osmanlı'yı "liberal ticaret politikası"na girmeye zorladı. Wallerstein, (2011:167) Rusya'nın serbest ticaret emperyalizmine direndiğini savunur. Osmanlı'dan farklı olarak Rusya, 1830'lu yıllardan sonra İngiltere'den kendi ekonomisini yüksek gümrük vergileriyle korumaya çalıştı. Teknoloji ithal edip tekstil ürünlerine dayalı bir iç pazar oluşturdu. Bu direnmenin sonucunda Rusya'nın kaderi Osmanlı ve Hindistan'dan farklı oldu.

Hindistan kadar olmasa da Osmanlı Devleti'nin dünya ekonomisine katılımı da trajiktir. 18. yüzyılın birinci yarısında, Osmanlı Devleti Avrupa'ya hala ipek kumaş ve pamuk ipliği ihraç ediyordu. Osmanlı Devleti'ne karşı isyan eden Mehmet Ali Paşa'nın isyanını bastırma karşılığında İngiltere ile yapılan Balta Limanı Antlaşması (1838), Sanayi Devrimi'nin oluşturduğu yeni İngiltere dış politikasını ve Osmanlı Devleti'nde imalat sektörünün gerilemesini anlama açısından önemlidir. İsyanın bastırılması karşısında İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında Osmanlı Devleti'nin iç pazarını ele geçiren ve Lord Palmerstone tarafından 'İngiltere için şaheser' olarak ifade edilen Balta Limanı Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma maddelerinin tamamının ticaretle ilgili olması, İngiltere'nin

dış politikasının bu dönemde iktisadi amaçlara yöneldiğini göstermektedir. Aynı gerçeği Hobsbawm şöyle ifade etmektedir. "Bu dönemde Birleşik Krallık İngiltere'nin tüm dış politikasını iktisadi hedeflere tabi kılmaya çalıştı." (Hobsbawm, 2008: 45). Bu anlaşmayla beraber, anlaşma öncesi cari olan bütün kapitülasyonlar "sonsuz kadar" kaydıyla onaylandı. Anlaşma, Osmanlı Devleti'nin ithalat ve transit ticaret için % 3, ihracat için de % 12'den yüksek gümrük vergisi koymasını sınırladı. Osmanlı Devleti içindeki bütün tekellere son verilmekle birlikte İngiltere'ye en çok kayırlan ülke statüsü verildi. Bu anlaşmadan sonra üretimde meydan gelen düşmelere ek olarak Osmanlı Devleti'nin ticaretten kaynaklanan gelirlerinde de ciddi bir azalma söz konusu oldu. Sonuçta, Osmanlı İngiltere'nin dördüncü en iyi müşterisi haline geldi. Bu ticaret anlaşması Osmanlı Devleti'nin 1854'de borç alan bir devlet haline gelmesine yol açtı. (Wallerstein, 2011: 193-194). Antlaşmanın etkisi sadece Anadolu ile sınırlı değildi. Antlaşma, Şam ve Mısır'da bulunan imalat sanayisini de etkiledi. Kavalalı Mehmet Ali'nin Suriye'deki "zorla sanayileşme" girişimi bu antlaşmayla beraber başarısız oldu. Ayrıca, Kavalalı Mehmet Ali'nin Nil vadisinde yapmış olduğu fabrikalar bu antlaşmanın etkisi ile çürümeye terk edildi. Osmanlı'nın dünya ekonomisine dâhil olması ile Trakya bölgelerinde pamuk ve mısır gibi peşin satılık ürünlerin üretiminde artış gözlemlendi. Osmanlı döneminde uluslararası piyasa ile irtibat kuracak geniş toprak mülkiyetine dayalı çiftlikler dış ticaretle bağlantılı olarak ortaya çıktı (Wallerstein, 2011: 166-168). Osmanlı Devleti dünya ekonomisine dâhil olduktan sonra imalat sektöründe bir düşüş gözlemlendi. 1856'da bir İngiliz yazar imalat sanayisinin Osmanlı'da "büyük ölçüde gerilediğini" ve artık Osmanlı'nın kendisine daha sonra mamul mallar olarak geri dönecek ham maddeler ihraç ettiğinden söz eder. 1862'de başka bir İngiliz yazar "Osmanlı artık bir imalat ülkesi değildir." demektedir (Wallerstein, 2011: 166). Bu antlaşmadan sonra Osmanlı da bir dizi değişimler gözlemlendi. Elbette, değişimler modernleşme akımı ile irtibatlı olarak düşünülmesi gerekmektedir birlikte anlaşmanın bazı değişimleri tetiklediği ve Osmanlı burjuvazisinin etnik ve dinsel temelini değiştirdiğini söylemek mümkündür. İlk olarak, anlaşmanın Osmanlı Devleti'nin ithalattan kaynaklanan vergi gelirlerini azaltan bir sonucu vardı. Osmanlı maliyesi bu tarihlerden sonra borçlanma yoluna gitmeye başladı. İkinci olarak, geçmişte imalat sektörünü elinde tutan Müslüman ahali yerine, Avrupa'daki üreticilerin pazarı haline gelmiş olan Osmanlı piyasasında genelde Avrupa mallarının distribütörü olan gayri Müslimlerin sermayeye sahip olmasına yol açtı.

J. Gallagher ve R. Robinson (1953:10-14) İngilizlerin Mısır macerasının başlangıcı Hıdivliği Mısır Hükümeti adı altında restore etme, İngilizlerin informal emperyalist ilişkisinde bir uydu olarak düşünülüyordu. Askeri tedbirler bunu başardığında ise silahlı kuvvetler çökilecekti. Fakat İngiltere'nin müdahalesi Mısır'ın yapısını öylesine dağıttı ki informal hegemonyayı imkânsız kıldı. Başlangıçta kaçınılmasına rağmen ülke baştanbaşa işgal edildi. Bu politika Gladstone tarafından bu umutsuzca "Mısır'ı biz yaptık onun hükümeti de bizim." şeklinde özetlendi. İngiltere'nin bu dönemde Arjantin ve Brezilya hükümetleriyle İngiliz yayımlıcağını sağlama konusunda iyi işbirliği yaptıklarını savunur. Bu ülkelerde, İngiliz çıkarları adına kaba ve kesin bir müdahaleyi gerektirecek

nedenlerin olmadığını çünkü zaten bu ülkelerin ekonomilerinin yabancı ticarete yeterince bağlı olduğunu ileri sürer.

J. Gallagher ve R. Robinson'a göre (1953:11) İngiliz yayımcılığının en yaygın politik tekniği, zayıf ülkelerle yapılan serbest ticaret ve dostluk anlaşmalarıdır. 1836 ve 1857 yıllarında İran, 1938 ve 1861 Türkiye, 1861 yılında Japonya ile ayrıca bir "lütüf" olarak Zanzibar, Siam ve Fas'tan çekilme anlaşmaları, Afrika kabile reisleri ile yapılan köle karşıtı anlaşmalar, İngiltere'nin bu ülkelerin iç sınırlarına kadar ticareti geliştirmesini sağladı.

Dünya ekonomisine katılım, siyasi yapıların devletlerarası sisteme eklenmesi anlamına gelir. Bu, daha önceden bölgede bulunan devletlerin "devletlerarası sistem içindeki devletlere dönüşmesi"ni zorunlu kılmaktadır. Bu da bütünsel bir iş bölümüne devletin razı olması ve bunu korumak için bazı taahhütlerde bulunması anlamına gelir. Dünya ekonomisine katılım ile birlikte içsel üretim süreçlerini etkileyecek bürokratik yapılar ortaya çıkar. Katılım, diplomatik ve para ağları ile bağlantılı devlet yapılarının ortaya çıkmasına neden olur. Bir devlet, devletlerarası sisteme katıldığı zaman sınır ötesi ticareti, dünya ekonomisinin içsel parçası olur. Bu açıdan, devletlerarası sistem ticareti korumayı üstelenir (Wallerstein, 2011: 187).

8. 1870'lere Gelindiğinde Dünya Ekonomisinin Durumu

İngiltere 19. yüzyıl boyunca 1815 Viyana Düzeni'nin getirmiş olduğu barış ortamında Çin ve Hindistan gibi ülkelerin dışında güç kullanmadan dünyayı yönetebilmişti. Bunu sağlayan temel faktörlerden birisi uluslararası sistemin çıkarı ile kendi çıkarının keşiştiğini iddia eden "entelektüel ve moral" liderliği idi. Ancak, serbest ticarete dayalı ideolojik söylem kapitalist ülkeleri büyük bir depresyona sürükleyen 1873 krizi ile birlikte gücünü kaybetti. 1873 yılındaki krizle birlikte İngiltere, Orta ve Batı Avrupa'daki sanayi devrimi tamamlanmış oldu. Sanayi devriminin temel maddesi pamuk iken bu tarihten sonra demir ve çelik, pamuğun yerini aldı. Bu dönemin öne çıkan özelliği sermayenin kendisini karteller ve tröstler şeklinde yeni bir biçimde örgütlemesidir. Krizle beraber, rekabetçi kapitalizmin yerini korumacı gümrük duvarları ile desteklenen tekelci kapitalizme bıraktığı savunuldu. Ulusal devlet, kapitalist amaçlara hizmet eden bir araç olarak yapılandırılmaya çalışıldı. Ulus devlet, gümrük duvarlarını yükseltiyor ve içerde tekelleşmeyi teşvik ediyordu (Fülberth, 2008: 174-186); (Lenin, 1979: 24-26). 1873'ten sonra teritoryal güç daha baskın olmaya başladı. Lenin, yeni dönemde oluşan emperyalizmin kapitalizmin en yüksek aşaması olduğunu iddia etti. Ona göre, üretimde yoğunlaşma sonucu tekel oluşmaya başladı ve banka sermayesi ile sanayi sermayesi bu dönemde kaynaştı. Sermaye ihracı meta ihracından daha önemli olmaya, dünyayı kendi aralarında paylaşan tekelci kapitalist birlikler oluşturmaya; son olarak kapitalist devletler dünyayı toprak açısından bölüşmeye başladılar (Lenin, 1979: 90-91). Ayrıca bu dönemde teritoryal egemenlik zenginliğin önemli bir unsuru haline dönüştü. "Sömürgeler İngiltere'nin boynuna asılmış değirmen taşıdır." söylemi yerini, sömürgelerin İngiltere'nin bir mide ve "ekmek" sorunu

olduğu düşüncesine terk etti. 1870'lerde, Birleşik Krallık'ın 40 milyon nüfusunu kanlı bir savaştan kurtarmak için sömürge politikacıları fazla nüfusu yerleştirebilecekleri yeni topraklara ihtiyaç duyuyordu (Lenin, 1979: 81).

N. Buharin de 1870'lerden sonra dünya ekonomisinde yapısal değişiklik olduğunu kabul eder. Ona göre, bu dönemde, sermayede yoğunlaşma ve merkezileşme sonucu olarak iç piyasada tröstleşme ve rekabetin azalması gözlemlendi. Bununla birlikte dış piyasada, kapitalist devlet tröstleri arasında amansız bir rekabet vardı. Buharin, emperyalizmi kapitalist devlet tröstlerinin kendi aralarında mücadelesi olarak değerlendirir. Ona göre sermayede iki süreç birlikte işler: Birinci süreç, sermaye yoğunlaşması ve merkezileşmesi ile birlikte ulusal sermayelerin oluşması ve böylece, içerde sermaye bloku oluşarak kapitalist devlet sermayelerinin ortaya çıkması. İkinci süreç, ulusal sınırdaki sermaye bloku oluşurken sermayenin aynı anda uluslararası nitelik kazanmaya çalışması. Buharin, 1873 krizinden sonraki emperyalizmi, finans kapitalinin bir politikası olarak da kabul eder (Buharin, 1996: 143-156).

1870'lerde, daha önceden kendisi ile ticarete zorladığı bazı Avrupa ülkeleri İngiltere'nin rakibi haline dönüştü. Örneğin Amerika elektrik, Almanya ise yeni yükselen kimya sektöründe ilerlemiştir. Dahası bu gelişmiş ülkeler içinde, sadece İngiltere'nin ticaretin tümüyle serbest olmasında doğal bir çıkarı vardı. Ne ABD ne Almanya ne de Fransa gıda maddesi ve hammaddelerin büyük çaplı ithalatına ihtiyaç duyuyordu. Almanya hariç, bu ülkeler önemli ölçüde gıda ihracatçısı durumundaydı. Ayrıca sanayi ürünlerini satmak amacıyla dış pazara İngiltere kadar ihtiyaçları yoktu. ABD ve Almanya sanayilerinin gelişimleri büyük ölçüde iç pazara dayanmaktaydı. "1880'den sonra dünya ekonomisi İngiltere ile rekabet eden ve onunla tamamlayıcılık ilişkisi içinde olan ülkeler olmak üzere ikiye ayrıldı. Azgelişmiş ülkelerle ilişkisi 1880'den sonra da ekonomik tamamlayıcılık düzeyinde seyrederken gelişmiş ülkelerle İngiltere rekabet etmeye başladı." (Hobsbawm, 2008:127).

1870'lerde İngiltere'nin ihracat gelirleri ulusal gelirin beşte biri kadardı. Dünyanın tam bir antreposu görünümündeydi. İngiliz ekonomisinin giderek artan bir biçimde uluslararası ticarete ve maliyeye bağlı kalmasının stratejik bir zayıflığa yol açması muhtemeldi. Ürettiği mallar için dış pazarlara ihtiyacı olduğu gibi artan bir şekilde kent toplumu olması gıda maddelerinde ithalata bağlı olmasını zorunlu kılıyordu. Bunların ötesinde görünmez kalemleri oluşturan bankacılık, sigortacılık, deniz taşıma yatırım hizmetleri konusunda dünya piyasalarına bağımlılığı daha kritik bir noktadaydı (Kennedy, 2002: 201). 1870'lerde Avrupa ülkeleri serbest piyasayı bırakarak korumacılığa yöneldi. 1876'da Bismarck, iç kargaşayı önleme bununla birlikte tarımsal ve sanayi sektörlerinin çıkarlarını dışarıya karşı korumak amacıyla laissez faire politikalarını terk etmek zorunda kaldı. Bismarck için korumacı politikaları kabul etmek sadece toplumsal ve ekonomik taleplere boyun eğmek değil, aynı zamanda Alman Reich'inin gücünü pekiştirmek ve güçlendirmek anlamlarına gelmekteydi (Arrighi, 2001: 394).

R. Hilferding ise bu dönemde korumacı politikaların yaygınlaşması, uluslararası ekonomik coğrafyanın paylaşılması ile sonuçlandığını savunur. Korumacılık

politikalarıyla finans kapitali arasında korelasyon kuran Hilferding, özellikle Almanya’da finans ve sanayi sektöründeki organik ilişkinin Almanya’yı saldırgan bir politikaya ittiğini öne sürer. Hilferding’e göre finans kapitalin üç politik hedefi vardır. İlk olarak olabildiğince geniş ekonomik alana sahip olma ikinci olarak bu alanı koruma duvarları ile rekabete kapatma son olarak işgal edilen bu yerlerde ulusal tekellerin sömürüsüne açma. Hilferding’e göre ekonomik coğrafyanın genişliği finans kapitale birçok avantaj sağlamaktadır. Tekel kurulacak alan ne kadar genişse kar oranı o kadar artacaktır. Yeni işgal edilen yerlerdeki işgücü havuzu işgücü maliyetlerini düşürecektir (Ülman, 2015:31-31).

Krizden önce, devletler İngiltere merkezli bir küresel iş bölümü içinde hapsedilmişlerdi. Ancak 1870’lerde, maddi gelişmelere bağlı olarak rekabet baskılarının yoğunlaşması nedeniyle İngiliz kapitalist sınıfı üretimden finans sektörüne kaymaya başladı. Daha önceden dünyanın atölyesi olan İngiltere, dışarıya göndermiş olduğu sermaye ile dünyanın finans merkezi olmaya başladı (Arrighi, 2000:250).

İngiltere Birinci Dünya Savaşı’na girdiğinde devlet bazı sanayi işletmelerini üstlenmiş, bazı üretimleri kontrol etmeye başlamıştı. Bu dönemde otomobil, bisiklet, saat ve müzik aletlerine konulan vergilerle serbest ticaret duvarında bazı gedikler de facto olarak açılmıştı. 1918’den sonra temel sanayilerin korunması kuramsal bir sorun olmaktan çıkmıştı. İngiltere içinde serbest ticaretin eleştirilmesi daha 1880’lerde “Adil Ticaret Tarafları” tarafından yapılmıştı. Onlara göre İngiltere’nin, diğer ülkelere misillemede bulunmak amacıyla gümrük vergilerini kabul etmesi gerekirdi. Serbest ticarete yönelik olumsuz yaklaşımların temelinde İngiltere’nin eskiden sahip olduğu ekonomik gücün giderek azalması bulunmaktadır. Nihayetinde, serbest ticaret 1931 altın standardı ile birlikte ortadan kalktı. Ancak İngiltere’nin bütün olumsuzluklara rağmen serbest ticareti bu tarihe kadar savunmasında üç temel faktör önemli rol oynamıştır: Bunlardan birincisi, 1873-96 Büyük Buhran’ı devlet ve iş dünyasına yeterince korku salmadan sona ermişti. İkincisi, uluslararası ticarete bağımlı olan İngiltere’nin korumacılıktan zaten fayda sağlayamazdı. Üçüncü ve en önemlisi, İngiliz sanayisi güç kaybederken Londra, finans merkezi olarak güçleniyordu. Londra İş Merkezi 1870-1913 yılları arasında dünya çapında hâkimiyet kurmaya başladı. Bu hâkimiyet ancak sermayenin serbest dolaşması ile mümkündür (Hobsbawm, 2008: 208-225).

J. Gallagher ve R. Robinson’e göre (1953:12-15) ekonomik emperyalizmi kabul edenler, 19. yüzyılın sonunda kolonizasyonun artması ve serbest ticaretin (free trade) azalması, sömürgeci güçlerin kendi yatırımlarını korumaya çabalaması, sınırsız toprak isteği sonucu bizi politik bir değişikliğe olduğuna inandırmaya çalışır. Bu açıklamaların tartışmalı olduğunu söyleyen yazarlar, teritoryal stratejinin bu dönemde yoğunlaşmasına rağmen İngiliz gümrük politikasının değişmediğini ileri sürmektedir. Ayrıca, İngiltere’nin yabancı yatırımları formal emperyalizmin bir unsuru olarak kullanması da eskiden beri devam eden bir politikaydı. Yazarlara göre, İngiliz devlet adamların 1887’den önce ve sonra teritoryal stratejilerini genişletme konusunda çok istekli olduklarını söylemek mümkün değildir. 19. yüzyılın sonlarındaki genişlemenin en derin anlamını bulmaya çalışan tarihçi, Afrika ormanları ve

çalışlarındaki iddialardan ziyade, emperyalizmin başarılı bir şekilde geliştiği, formal ve informal emperyal yapıların olduğu ve ürün verdiği, Hindistan, Latin Amerika, Kanada ve diğer yerlere bakmalıdır. Emperyalizmin sözde genişlemeci çağdaki başlıca işi, Afrika’nın kalan marjinal bölgelerinin geniş ilhaklarından ziyade, dünya ekonomisiyle zaten bağlantılı olan alanların daha yoğun bir şekilde gelişmesiydi. En iyi buluntular ve ödülleri zaten yapılmıştı; Tropikal Afrika’da emperyalistler, varilinin tabanını sadece kazıdılar.

9. Sonuç

Sanayi Devrimi ile birlikte İngiltere merkezli yeni bir dünya kurulmaya çalışıldı. Bu sermaye imparatorluğun tesisi ve imalat sanayisinden kaynaklanan gücünü avantaja çevirebilmek için ticaretin serbestliğine ihtiyaç duymaktaydı. 1815’te Viyana Düzeni ile birlikte, İngiltere Avrupa’da serbest ticareti tehdit eden savaş yerine barışçıl düzene kavuştu. “Yüzyıllık barış” piyasalar sayesinde gerçekleşti. İngiltere’nin kurduğu bu ekonomik sisteme dâhil olan ülkelerin ekonomik ve toplumsal yapıları İngiltere’nin ihtiyaçları dikkate alınarak yeniden yapılandırıldı. İngiltere tasarladığı dünyanın bir imgesini ekonomik ve politik normlar ve deniz kuvvetleri ile yaratmaya çalıştı. Serbest piyasa emperyalizmi malların dolaşımı için kapitalist strateji açısından barışçıl bir düzene ihtiyaç duymasına rağmen, R. Luxemburg’un ifade ettiği gibi, zor, hile ve devlet gücü kullanan kapitalizmin bütün tarihi boyunca geçerlidir. “Sömürü amaçları için uygun üretken güçleri bulmaya mahkum olan sermaye tüm dünyanın altını üstüne getirir, üretim araçlarını dünyanın her köşesinde arayıp gerekirse zor kullanarak...elde eder.” (Brewer, 2011: 77). Yüzyıllık barış, İngiltere’nin imgesindeki bir dünyayı yaratmayı hedefliyordu, bunda bile zor ve devlet gücünü dünya sistemine katılma ve periferileştirme amacıyla kullandı.

Sanayi Devrimi’nin gerçekleştiği İngiltere, devrimden önce Hollanda ve daha sonra Fransa ile yaptığı “Yedi Yıl Savaşları”ni kazanarak (1756-1763) dünyanın hegemonik gücü olmuştu. Fransa İngiltere ile bu mücadelesinin sonunda karasal bir güç olarak kaldı. İngiltere, Hollanda ve Fransa’nın güç dengesi açısından kendisi karşısında gerilediği bir dünya düzenini kendi ekonomik üretim yapısı ve siyasal çıkarları açısından yeniden oluşturmaya çalıştı. Bu mücadele sonucu İngiltere, uluslararası ticareti tek başına kontrol etmeye ve mübadele merkezi olmaya başladı. Ancak Sanayi Devrimi ile birlikte İngiltere hem uluslararası ticari akışları sağlayan aracı hem de üretimi yapan imalatçı bir ülke konumuna geldi. Üretimden kaynaklanan gücü doğrultusunda, kendisinin çevresinde bir dünya ekonomisi oluşturmaya çalıştı. Bunu gerçekleştirmek için İngiltere’nin elinde dünyanın birçok bölgesine müdahale edecek bir donanma ve kendi içinde iş bölümünü zorunlu kılan bir dünya ekonomisi oluşturmak için piyasa ideolojisi gibi iki temel stratejik araç bulunmaktaydı. Güç ve ideoloji, kapitalist ve teritoryal stratejinin iki temel unsuru olarak İngiltere merkezli bir dünya için yapılandırıldı.

1870’lerde İngiltere’nin hegemonyasının en önemli ayağı olan “ideolojik ve moral önderliği” dünya tarafından kabul görmedi. Serbest ticarete karşı Almanya gibi ülkeler tarafından gümrük duvarları konulmaya başlanmasına

rağmen, İngiltere kurmuş olduğu dünya ekonomisinde, ulusal çıkar açısından bağlandığı serbest ticareti sürdürmeye çalışmıştır. İngiltere bu amaçla serbest ticaret düşüncesini 1931 yılına kadar terk etmedi. Gerçekte 1931 yılına gelindiğinde Hobsbawm'ın dediği gibi, "serbest ticareti bırakan İngiltere olmadı, dünya Londra'yı terk etti."

Kaynakça

- Arrighi, G. (2000). *Uzun Yirminci Yüzyıl*. R. Boztemur. (Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Barry, N. (2000). *Birey, Cemaat, Piyasa*. A. M. Aktaş. (Çev.). Ankara: Liberte Yayınları.
- Boothman D. (2008) Hegemony Political and Linguistic Sources for Gramsci's Concept of Hegemony, *Hegemony Studies in Consensus and Coercion*, Edited by Richard Howson and Kylie Smith, New York, p.33-50.
- Braudel, F. (1991). *Maddi Medeniyet ve Kapitalizm*. M. Özel. (Çev.). İstanbul: Ağaç Yayıncılık.
- Braudel, F. (1996) *Medeniyet ve Kapitalizm*. M. Özel. (Çev.). İstanbul: İz Yayıncılığı.
- Braudel, F. (2004) *Maddi Uygarlık, Dünyanın Zamanı*. M. A. Kılıçbay. (Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Brewer, A. (2011). *Marksist Emperyalizm Teorileri*. C. Aksoy. (Çev.). İstanbul: Kalkedon Yay.
- Buharin, N. (1996). *Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi*. U. S. Akalın. (Çev.). 2. Baskı, İstanbul: Bağlam Yay.
- Engels F. (1974) *İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu*. O. Emre. (Çev.). İstanbul: Gözlem Yayınları.
- Fontana, B. (2008) Hegemony and Power in Gramsci. *Hegemony Studies in Consensus and Coercion* Edited by Richard Howson and Kylie Smith by Routledge, New York p.79-106
- Foster, J. B. (2005). *Sömürsüz Emperyalizm*. Ç. Çıdamlı. (Çev.). Sömürsüz Emperyalizm Eserin İçinde Önsöz, s. 29-44. İstanbul: Devin Yayınları.
- Friedman, M. (2008). *Kapitalizm ve Özgürlük*. D. Erberk; N. Himmetoğlu. (Çev.). İstanbul: Plato Film Prod.
- Fülberth, G. (2008). *Kapitalizmin Kısa Tarihi*. S. Usta. (Çev.). İstanbul: Yordam Kitap.
- Gallagher J.& Robinson R. (1953) The Imperialism Of Free Trade *The Economic History Review* Second Series, Vol. VI, No. I p.2-15.
- Gramsci, A. (2000) *The Gramsci Reader Selected Writings 1916-1935*. Edited By David Forgacs New York University Press, New York.
- Gökten Y. S. (2013) Piyasa: Adam Smith Versus Karl Polanyi, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2013, Cilt: 6, Sayı: 2, S.127-137 127.
- Gray, J. (2000). *Sahte Şafak*. G. Ç. Güven. (Çev.). İstanbul: Om Yay.
- Hobsbawm, E. J. (2008). *Sanayi ve İmparatorluk*. A. Ersoy. (Çev.). Ankara: 4. Baskı, Dost Kitabevi Yay.
- Howson R. (2008) Hegemony in the Preprison Context, *Hegemony Studies in Consensus and Coercion* Edited by Richard Howson and Kylie Smith p.16-32.
- İspir, N. (2008). *Liberal Demokrasi Eleştirileri*. İstanbul: Arı Sanat Yayınları.
- Kaymak, M. (2016) Hegemonya Tartışmaları Işığında İngiliz Ve Amerikan Hegemonyaları: Yönlendirici Hegemonyadan Kural Koyucu Hegemonyaya, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 34, Sayı 1, 2016, s. 63-92.
- Kennedy, P. (2002) *.Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*. B. Karanlıkçı. (Çev.). Ankara: Türkiye İş Bankası Yay.
- Koçak Y. E. (2006) Power And Decline In The British And American Hegemonies: A Wallersteinian Analysis, *Social Sciences Of Middle East Technical University*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kurtbağ, Ö. (2007). *Eleştirel Uluslar arası İlişkiler Yaklaşımı Çerçevesinde Amerikan Dış Politikasının Analizi*. Yayınlanmamış Dok.Tezi (Erişim:13.04.2012). <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/3595/4483.pdf/>
- Lenin, V.İ. (1979). *Emperyalizm*. C. Süreyya. (Çev.). İstanbul: 7. Baskı, Sol Yay.
- Laclau E. & Chantal M. (2001). *Hege(manoya ve Sosyalist Strateji Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru*. A. Kardam. (Çev.). İstanbul: 1. Baskı. İletişim Yay.
- Luxemburg, R. (1986). *Sermaye Birikimi*. T. Ertan. (Çev.). İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Magdoff, H. (2005). *Sömürsüz Emperyalizm*. Ç. Çıdamlı. (Çev.). İstanbul: Devin Yayınları,
- Marx, K. (2008). *Komünist Manifesto*. H. İlhan. (Çev.).Ankara: Alter Yayınları.
- Öziş M. (2016). Güç/Zor ve "Piyasa Ekonomisi" Bağlamında Adam Smith'in "Merkantil Sistem" Eleştirisi, *Mülkiye Dergisi*, 40 (4).
- Öztürk, Ö. (2015). Yeni Emperyalizmi Yeniden Düşünmek, *Emperyalizm Teori ve Güncel Tartışmalar* ed. A. Bekman; B. A. Özden, İstanbul: Habitus Kitap. s.49-84.
- Polanyi, K. (2006). *Büyük Dönüşüm*. A. Buğra. (Çev.). İletişim Yay. 5. Baskı, İstanbul.
- Portelli H. (1982). *Gramsci ve Tarihsel Blok*. K. Somer. (Çev.). Ankara: Savaş Yayınları.
- Smith, A (1977) *An Inquiry Into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, edited by Edwin Cannan, Chicago University Of Chicago Press.
- Ülman, B. (2015).Klasik Emperyalizm Kuramları: 20. Yüzyıl Başında Dünyayı Anlamak İçin Bütüncül Bir Çerçeve, *Emperyalizm Teori ve Güncel Tartışmalar* ed. A. Bekman B. A. Özden, İstanbul: Habitus Kitap. s.19-48.
- Yayla, A. (2000). *Özgürlük Yolu*, Ankara: 2. Baskı, Liberte Yay.
- Wallerstein, İ. (1996). *Tarihsel Kapitalizm*. N. Alpay. (Çev.). İstanbul: 2. Baskı. Metis Yayıncılık.

- Wallerstein I. (1996) Braudel'in Kapitalizm Tahlili: Herşey Tepetaklak. M. Özel. (Çev.). *Medeniyet ve Kapitalizm İçinde, İstanbul: İz Yayıncılık*, s. 235-253.
- Wallerstein, I. (2011). *Modern Dünya Sitemleri III.* L. Boyacı. (Çev.). İstanbul: Yarın Yay.
- Wells A. (2008) Hegemony, Imperialism, And Colonial Labour, *Hegemony Studies In Consensus And Coercion* Edited By Richard Howson And Kylie Smith p. 125-141.
- Wood E. M. (2003). *Empire Of Capital.* New York: Verso.